

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Aduersus Iudæos.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

A primum, ac B. Hieronymus bonam 9. capituli partem suo in Daniele Commentario transcripserunt. Disseruitem uerbu scripti huius meminerunt Vincentius Lirinensis, Abbas Trithemius, & Politianus, locis supra citatis, antequam praelo committeretur à Rhenano. Qui & secundam castigatiorem edidit ex Gorziensi codice, additis aliquot scholiis; uerum quod quum in Britannico codice Lelandi non haberetur, à Gelenio non sit recognitus, nondum pristinam faciem receperat. Quare & nobis in eo recurando laborandum fuit, ad quod subsidio fuerunt MS. Vaticanum unum libri istius, & duo libri tertij aduersus Marcionem exemplaria; item dictus B. Hieronymi Commentarius, & loci aliquot à Latino utrobique obseruati; uti ex nostro Adnotationibus uidere est.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI ADVERSUS
IUDÆOS LIBER.

BROXIME¹ accidit, disputatio habita est Christiano & profelyto Iudæo. Alternis vicibus contentioso fune uterque diem in uesperam traxerunt. Obstreptentibus etiam quibusdam spectantibus singulorum, nubilo quodam ueritas obumbrabatur. Placuit ergo quòd per centum disputationis minus plenè potuit dilucidari, inspicere curiosius, & lectionis stylo quæstiones retractatas terminare. Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus sibi diuinam gratiam, habuit hinc prerogatiuam, quòd sibi² vindicare Dei legem instituerit homo ex gentibus, nec de profapia Israëlitarum Iudæus. Hoc enim fat esse, posse gentes admitti ad Dei legem, ne Israël adhuc superbiat, quòd gentes uelut stitilicidium titulæ, aut puluis ex area deputentur. Quamquam habeamus ipsum Deum idoneum pollicitatorem, & fidelem sponforem, qui Abraham promiserat, quòd in femine eius benedicerent nationes terræ, & quòd ex utero Rebeccæ duo populi & duæ gentes essent processuræ: utique Iudæorum, id est Israël; & gentium, id est noster. Uterque ergo populus & gens est appellatus, ne de nominis appellatione priuilegium gratiæ sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos & duas gentes processuras ex unius fœminæ utero Deus destinauit, nec discreuit gratiam in nominis appellatione, sed in partus editione: ut qui prior esset de utero processurus, minori subiceretur, id est posteriori. Sic namque ad Rebeccam Deus locutus est, dicens: Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Itaque cum populus seu gens Iudæorum anterior sit tempore, & maior per gratiam primæ dignationis in lege, noster uero minor ætate temporu de Rebeccæ, de duobus populis, intelligitur id posse in ultimo seculi spatio adeptus notitiam diuinæ miseratiõnis, proculdubio secundum edictu diuinæ locutionis, prior maior populus, id est Iudaicus, seruiat necesse est minori, & minor populus, id est Christianus, superet maiorem. ⁴ Nam & secundum memorias populus Iudæorum, id est antiquior, derelicto Deo, idolis seruiuit, & diuinitate abrelicta simulachris fuit deditus, dicente populo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod cum ex monilibus fœminarum & anulis uirorum aurum fuisset igne conflatum, & processisset eis bubulum caput, huic figmento uniuersus Israël abrelicto Deo honorem dederunt, dicentes: Hi sunt Dei qui nos eiecerunt de terra Ægypti. Sic namque posterioribus temporibus, quibus reges eis imperabant, & cum Hieroboam uaccas aureas & lucos colebant, & Bahali se mancipabant: unde probatur eos semper idololatriæ crimine reos designatos ex instrumento diuinarum scripturarum. Noster uero populus minor, id est posterior, relicto idolis quibus antè deseruiebat, ad eundem Deum conuersus est, à quo Israël, ut supra memorauimus, abcesserat. sic namque populus minor, id est posterior, populū maiore superauit, dum gratiā diuinæ dignationis consequitur, à qua Israël est repudiatus. [6 Igitur gradu conferamus, & summam quæstionis ipsius certis lineis determinemus. Cur etenim Deus uniuersitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasmatore, uniuersarum gentium fator, legem per Moysen uni populo dedisse credatur, & non omnibus gentibus

CAP. I.

Rom. 3.

Isai. 40.

Gen. 22.

Gen. 25.

Ibid.

Exod. 32.

3. Reg. 12.

Iudic. 2.

11.

TERTULLIANUS
Annotatiõibus
ROMELI,
A V
16.

attribuisse dicatur? Nisi enim omnibus eam dedisset, nullo pacto ad eam etiam profelytos
ex gentibus accessum habere permetteret. sed ut congruit bonitati Dei & æquitati ipsius,
utpotè plasmatoris generis humani, omnibus gentibus eandem legem dedit, quam cer-
vtpotè plasmatoris generis humani, omnibus gentibus eandem legem dedit, quam cer-
tis & statutis temporibus observari præcepit, quando voluit, & per quos voluit, & fi-
cut voluit. Namque in principio mundi, ipsi Adæ & Eux legem dedit, ne de fructu arboris
Gen. 2. plantatæ in medio paradisi ederent: quod si contra fecissent, morte morerentur. quæ
lex eis sufficeret, si esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta condita re-
lex eis sufficeret, si esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta condita re-
cognoscimus, quæ postea pullulaverunt data per Moysen, id est, Diliges dominum Deum
Deut. 6. Non occides, non mœchaberis, non fraudaveris, falsum testimonium non dices. Honora
Levit. 19. patrem tuum & matrem, & alienum non concupisces. Primordialis lex est enim data Adæ
Exod. 20. & Eux in paradiso, quasi matrix omnium præceptorum Dei. Denique si dominum Deum
Gen. 2. & Eux in paradiso, quasi matrix omnium præceptorum Dei. Denique si dominum Deum
Gen. 3. suum dilexissent, contra præceptum eius non fecissent: si proximum diligere, id est se-
metipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in semetipsos homicidium non
commisissent, excidendo de immortalitate, faciêdo contra Dei præceptum. à furto quo-
que abstinuissent, & de fructu arboris clàm non degustassent, nec à conspectu domini Dei
nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec falsum asseueranti diabolo participes effice-
rentur, credendo ei quòd similes Deo essent futuri. Atque ita nec Deum offendissent ut
patrem, qui eos de limo terræ quasi ex vtero matris figurauerat. Si alienum non concu-
pissent, de fructu illicito non gustassent. Igitur hac generali & primordiali Dei lege, quam
in arboris fructu observari Deus sanxerat, omnia præcepta legis posterioris specialiter in-
dita fuisse cognoscimus, quæ suis temporibus adita germinauerunt: Eiusdem est enim po-
stea docere legem, qui antè præmiserat præceptum: quoniam & ipse est erudire postea,
qui antè iustos formare instituerat. Quid enim mirum, si is auget disciplinam qui instituit,
si is perficit qui cœpit? Denique ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse
contendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & à patribus custodiebatur.
Nam vnde Noe iustus inuentus, si non de æquitate & iustitia legis naturalis: vnde Melchisedech
Gen. 6. braham amicus Dei deputatus, si non de æquitate & iustitia legis naturalis: vnde Melchisedech
Iac. 2. sedech sacerdos Dei summi nuncupatus, si non ante Leuiticæ legis sacerdotium Leuiticæ
Gen. 14. fuerunt, qui sacrificia Deo offerebant? sic enim post superscriptos patriarchas data lex est
Hebr. 9. Moyse, eo tempore posteaquam ab Ægypto excesserunt, post interuallum multorum
Exod. 20. temporum & spacia. Denique post quadringentos & triginta annos Abrahæ data est
Gal. 3. lex. Vnde intelligimus Dei legem etiam ante Moysen, nec in Choreb tantum, aut in
Exod. 33. Sina & in eremo primùm, sed antiquiorem primùm in paradiso, post patriarchas, atque ita
Exod. 20. & Iudæis certis temporibus reformatam, ut non iam ad Moysi legem ita atredamus, quasi
ad principalem legem, sed ad subsequenterem, quam certo tempore Deus & gentibus ex-
hibuit, & repromissam per prophetas in melius reformatam, & præmonuit futuram, ut in-
culti certo tempore data est lex per Moysen, ita temporaliter observata & custodita cre-
datur. Nec adimamus hanc Dei potestatem pro temporum conditione legis præcepta re-
formantem, in hominis salutem. Denique, qui contendit & sabbatum adhuc observandi
quasi salutis medelam, & circumcisionem octauæ diei propter mortis comminationem, do-
ceat in præteritum iustos sabbatizasse, aut circumcidisse, & sic amicos Dei effectos. Nam si
circumcisio purgat hominem, Deus Adam incircuncisum cum faceret, cur eum non cir-
cuncidit, vel postea quam deliquit, si purgat circumcisio? Certe in paradiso constituens ei
incircuncisum, colonum paradisi præfecit. Igitur cum neque circumcisum, neque sabbatizantem
zantem Deus Adam instituerit, consequenter quoque sobolem eius Abel offerentem sibi
Gen. 3. sacrificia, incircuncisum, nec sabbatizantem laudauit, accepto ferens quæ offerebat, non re-
Gen. 4. simplicitate cordis, & reprobans sacrificium fratris Cain, eius qui quod offerebat, non re-
Gen. 6. 7. cte diuidebat. Noe quoque incircuncisum Deus, sed & non sabbatizantem de diluuiio
Gen. 8. berauit. nam & Enoch iustissimum non circumcisum, nec sabbatizantem de hoc mundo
Gen. 5. transtulit, qui necdum mortem gustauit, ut æternitatis candidatus, iam nobis ostenderet,
Gen. 14. nos quoque sine legis onere Moysi, Deo posse placere. Melchisedech quoque summi Dei
Gen. 19. sacerdos incircuncisus, & non sabbatizans, ad sacerdotium Dei allectus est. Et probatus
Loth frater Abrahæ, quòd pro meritis iustitiæ sine legis obseruatione de Sodomitarum
incendio sit liberatus. [9 Sed Abraham, inquit, circumcisus est. Sed antè Deo placuit
111. quàm circumcideretur, nec tamen sabbatizauit. Acceperat enim circumcisionem, sed que
Gen. 17. ellæ

A esset in signum temporis illius, non in salutis prerogatiua. Denique sequentes patriarchæ incircumcisi fuerunt, vt Melchisedech, vt qui ipsi Abrahæ iam circumciso reuertenti de prælo, panem & vinum obtulit incircumcilius. Sed & filius, inquit, Moyfi tum ab angelo præfocatus fuisset, si non Seffora mater eius calculo præputium infantis circumcidisset. Vnde, inquit, circumcisionis maximum periculum est, si præputium carnis quis non circumciderit. Et ideo si salutem circumcisio omni modo adfert, etiam ipse Moyfes in filio suo non intermisisset, quo minus octaua die circumcideret eum, quando constet Sefforam coactâ ab angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaque quod non potuerit vnus infantis coacta circumcisio omni populo præscribere, & quasi legem huius præcepti condere in salutem. Nam prouidens Deus quod hæc circumcisionem in signum, nõ in salutem esset daturus populo Israël, idcirco filium Moyfi ducis futuri instigat circumcidi, vt quum cœpisset per eum populo dare præceptum circumcisionis, non aspernaretur populus, videtis exemplum istud in ducis filium iam celebratum. Dari enim habebat circumcisio, sed in signum: vnde Israël in nouissimo tempore dinosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam ciuitatem ingredi prohiberetur, secundum verba prophetarum dicentium: Terra vestra deserta, ciuitates vestræ igni exultæ, regionem vestram in conspectu vestro alieni comedent, & deserta & subuerfa à populis extraneis, derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea, & sicut custodiarius in cucumerario, & quasi ciuitas quæ expugnatur. Et ideo subsequens sermo prophætæ exprobrat eis dicens: Filios generavi, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et iterum: Et si extenderitis manus, auertam faciem meâ à vobis, & si multiplicaueritis preces, non exaudia vos. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Et iterum: Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis, filij scelerati, dereliquistis Deum, & in indignationem misistis sanctum Israël. Hæc igitur Dei prouidentia fuit, dandi circumcisionem Israël in signum, vnde dinosci posset, cum adueniret tempus, quo meritis suis supra dictis in Hierusalem admitti prohiberetur: quod & quia futurum erat, nunciabatur, & quia factum videmus, recognoscimus. Sicut ergo circumcisio carnalis, quæ temporalis erat, imbuta est in signum populo contumaci, ita spiritalis circumcisio est in salutem populo obaudienti, dicente propheta Hieremia: Innouate vobis nouitatem, & nolite seminare in spinis. Circumcidimini Deo, & circumcidite præputium cordis vestri. Et alio loco dicit: Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, & disponam domui Iudæ, & domui Iacob testamentum nouum, non tale quale iam dedi patribus eorum, in die quo eos eduxi de terra Ægypti. Vnde intelligimus & priorem circumcisionem tunc datam cessaturam, & nouam legem non talem qualem iam dederat patribus processuram, annunciari, sicut Esaias prædicauit, dicens: Quod in nouissimis diebus manifestus futurus esset mons Domini, & domus Dei super vertices montium: & exaltabitur, inquit, super colles, & venient super illum omnes gentes, & ambulabunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Iacob, non in Esau prioris filij, sed in Iacob sequentis, id est populi nostri, cuius mons Christus est sine manibus concidentium præcisus, implens omnem terram, apud Danielem ostensus. Denique ex hac domo Dei Iacob, etiam legem nouam processuram sequentibus verbis annunciat Esaias dicens: De Sion enim exiet lex, & verbum Domini ex Hierusalem, & iudicabit inter gentes, id est inter eos qui ex gentibus sumus vocati: & concident, inquit, gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non accipiet gens super gentem gladium, & iam non discent præliari. Igitur intelliguntur alij quam nos, qui noua lege edocti ista obseruamus, obliterata veteri lege, cuius abolitionem futuram actus ipse demonstrat? Nam vetus lex vltione gladij se vindicabat, & oculo pro oculo eruebat, & vindictam iniuriæ retribuebat. Noua autem lex clementiam designabat, & pristinam ferocitatem gladiatorum & lancearum ad tranquillitatem conuertebat, & belli pristina in æmulo legis, & hostis executionem in pacificos actus arande & colendæ terræ reformabat. Igitur, sicut supra ostendimus, quod vetus lex & circumcisio carnalis cessatura pronuntiata est, ita & nouæ legis, & spiritalis circumcisionis obseruantia, in pacis obsequia eluxit. Populus enim, inquit, quem non noueram, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, prophætæ annunciauerunt. Quis autem populus qui Deum ignorabat, nisi noster, qui retrò Deum nesciebamus? & quis in auditu auris obediuit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad Deum conuersi sumus? Nam Israël qui Deo fuerat cognitus, qui que ab eo in Ægypto exaltatus fuerat, & per Erythræum pelagum transuectus est, qui que in eremo manna cibatus quadraginta annis, ad instar

ULLIAN,
Annotati omnibus
MELLI,
A V
16.

A Et dixit Cain ad Dominum: Maius delictum meum, quam vt remittatur mihi, & eicies me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero gemens & tremens super terram, & omnis qui me inuenerit, occidet. Ex hoc igitur duplicia duorum populorum sacrificia præostensa iam nunc à primordio animaduertimus. ^{Deut. 12.} Denique quum per Moysen in Leuitico in loco offerrentur Deo, quam in terra repromissionis, quâ dominus Deus daturus esset populo Israël & patribus eorum: Et introducto Israël, illic celebrarentur sacrificia & holocausta tam pro peccatis quam pro animabus, & nusquam alibi nisi in terra sancta. Cur itaque postea per prophetas prædicat spiritus futurum, vt in omni terra, aut in omni loco offerantur sacrificia Deo, sicuti ipse per Malachiâ angelum vnum ex duodecim prophetis ^{Malach. 1.} dicit: Non recipiam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab oriente sole vsque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit Dominus omnipotens. ^{psal. 95.} Et in omni loco offeruntur sacrificia munda nomini meo. Item in Psalmis David dicit: Adferre Deo patriæ gentium: Indubitatè quòd in omni terra exire habebat prædicatio Apostolorum. Adferre Deo claritatem & honorem, adferre Deo sacrificia nominis eius. Tollite hostias, & introite in atria eius. Nanque quòd non terrenis sacrificiis, sed spiritalibus Deo litandum sit, ita legimus vt scriptum est: Cor contribulatum hostia est Dei. ^{psal. 50.} Et alibi: Sacrifica Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Sic itaque sacrificia ^{psal. 49.} spiritalia laudis designantur, & cor contribulatum acceptabile sacrificium Deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Esaias loquitur, dicens: Quòd mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Ita ^{Isai. 1.} sacrificia spiritalia accepta prædicantur, vt prophetæ annunciant: ^{ibid.} Quoniam etsi aduleritis, inquit, mihi similes, vanum est: incensum abominatio est mihi. Et alibi dicit: Holocaustomata & sacrificia vestra, & adipè hircorum, & sanguinè taurorum nolo. ^{ibid.} nec si veniat videri mihi, quis enim exquisiuit hæc de manibus vestris? Spiritalia verò sacrificia de quibus prædictum est, & sicut supra dicit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus. Sacrificia non accipiam de manibus vestris: quoniã ab oriente sole vsque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit Dominus. De spiritalibus verò sacrificiis, addit dicens: Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo, dicit Dominus. ^{v. l.} Igitur cum manifestum sit, & sabbatum temporale ostensum, & sabbatum æternum prædicatum: circuncisionem carnalem prædictam, & circuncisionem spiritaliæ prædicatam: legem quoque temporalem, & legem æternalem denunciatam: sacrificia carnalia, & sacrificia spiritalia præostensa: sequitur, vt præcedenti tempori datis omnibus istis præceptis carnaliter populo Israël, superueniret tempus, quo legis antiquæ & ceremoniarum veterum præcepta cessarent, & nouæ legis promissio, & spiritalium sacrificiorum agnitio, & noui Testamenti pollicitatio superueniret, fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris, & in vmbra mortis detinebamur. Itaque necessitas nobis incumbit, vt quoniam prædicatam nouam legem à prophetis prædiximus, & non talem ^{Luc. 1.} qualis iam data esset patribus eorum, eo tempore quo eos de terra Ægypti produxit, ostendere & probare debeamus, tam legem illam veterem cessasse, quam legem nouam promissam nunc operari. Et quidem in primis quærèdum, an expectetur nouæ legis lator, & noui testamenti hæres, & nouorum sacrificiorum sacerdos, & nouæ circuncisionis purgator, & æterni sabbati cultor: qui legem veterem compeſcat, & nouum testamentum statuat, noua sacrificia offerat, & ceremonias antiquas reprimat, & circuncisionem veterem cum suo sibi sabbato compeſcat, & nouum regnum quod non corrumpatur, adnunciet. ^{v. l. i.} Nã etiam nouæ legis lator, sabbati spiritalis cultor, sacrificiorum æternorum antistes, regni æterni æternus dominator, quærèdum an iam venerit, necne. Et si iam venit, feruendum est illi: si necdum venit, sustinendus est, dummodò manifestus sit aduentus eius, comprimere legis veteris præcepta, & operari debere nouæ legis exordia: & in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam & prophetas, nisi venisset is, qui per eandem legem, & per eosdem prophetas venturus annunciabatur. ^{v. l. i.} Igitur in isto gradum conferamus, an, qui venturus Christus annunciabatur, iam venerit, an venturus adhuc speretur. quod ipsum vt probari possit, etiam tempora sunt nobis requirènda, quando venturum Christum prophetæ annunciauerunt: vt si in ista tempora recognouerimus venisse eum, sine dubio ipsum esse credamus, quem venturum prophetæ canebant, in quem nos gentes scilicet credituri annunciabamur: & cum constiterit venisse,

ULLIAN,
Annotati onibus
S. I. I.
A. V.
16.

indubitatè etiam legem nouam ab ipso datam esse credamus, & Testamentum nouum ab ipso ipso, & per ipsum nobis dispositum non diffiteamur. Venturum enim Christum nec Iudæos refutare scimus, ut potè qui in aduentum eius spem suam porrigant. Nec de isto pluribus quærendum, cum retrò omnes Prophetæ de eo præcauerint, ut Esaias dicit: ²⁷ Sic dicit Dominus Deus Christo meo Domino, cuius tenui dexteram, ut exaudiant illum gentes. Quod ipsum adimpletum videmus. ²⁹ Cui enim dexteram tenet pater Deus, nisi Christo prædicatores Apostoli in Psalmis Dauid ostenduntur. In vniuersa, inquit, terra exit sonus eorum, & usque ad terminos terræ verba eorum. In quem enim alium vniuersæ gentes crediderunt, nisi in Christum qui iam venit? Cui enim & aliæ gentes crediderunt; ³⁰ Parthi, Medi, Elamitæ; & ³¹ qui inhabitant Mesopotamiam, ³² Armeniam, ³³ Phrygiam, ³⁴ Cappadociam; & incolentes Pontum, & ³⁵ Asiam & Pamphyliam; ³⁶ immortantes Ægyptum, ³⁷ & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabitantes; ³⁸ Romani & incolæ eorum multi fines; ⁴¹ Hispaniarum omnes termini, & ⁴² Galliarum diuersæ nationes, & ⁴³ Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo verò subdita; & ⁴⁴ Sarmatarum, & Germanorum, & Scytharum; & abditarum multarum gentium; & prouinciarum eorum, & insularum multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus possumus. In quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat: ut potè ante quem omnium ciuitatum portæ sunt apertæ, & cui nullæ sunt clausæ: ante quem feræ feræ sunt comminutæ, & vallores aræ sunt apertæ, quanquam & ista spiritaliter sint intelligenda, quo præcordia singulorum variis modis à diabolo obfessa, fide Christi sint reserata: attamen perspicue sunt adimpleta, ut potè in quibus omnibus locis populus nominis Christi inhabitet. Quis enim omnibus regnare potuisset, nisi Christus Dei filius? qui ⁴⁵ omnibus in æternum gentibus regnaturus nunciabatur. Nam si Salomon regnavit, sed in finibus Iudæ tantum, à Besebeque usque Dan termini eius regni signantur. Si verò ⁴⁶ Babylonis & Parthis regnavit Darius, non habuit potestatem ulterius, ultra fines regni sui: non habuit in omnibus gentibus potestatem. Si Ægyptiis Pharaon, ⁴⁷ vel quisque ei in hæreditate regni successit: illic tantum potitus est regni sui dominiū. Si Nabuchodonosor cum suis regulis ab ⁴⁸ India usque Æthiopiā habuit regni sui terminos. Si ⁴⁹ Alexander Macedo nunquam Asiam vniuersam & ceteras regiones postea quæ deuicerat, tenuit. Si ⁵⁰ Germani adhuc usque limites transgredi non sinuntur. Britannia intra Oceani ambitum conclusa sunt. ⁵¹ Maurorum gentes & Getulorum barbaries à Rom. obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de Rom. dicam, qui de legionum suarum præfidiis imperium suum muniunt, ⁵² nec trans illas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem regnum & nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter, non regis apud illum maior gratia, non Barbari alicuius imperiosi latititia, non dignitatum aut natalium cuiusquam discreta merita, omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus Deus & Dominus est. Nec dubites credere quod asseueres, cum videamus fieri. [⁵³ Itaque requirenda tempora prædicta & futura natiuitatis Christi, & passionis eius, & exterminij ciuitatis Hierusalem, id est, vastationis eius. Dicit enim Daniel: & ciuitatē sanctam, & sanctum terminari cum duce venturo, & destrui pinnaculum usque ad interitum. Venturi itaque Christi ducis sunt tempora requirenda, quæ inuestigauimus in Daniele, quibus computatis probabimus venisse eum, etiam ex temporibus præscriptis, & ex signis competentibus, & ex operationibus eius. Quæ probamus, & ex consequentibus quæ post aduentum eius futura adnunciabantur, ut tam adimpleta omnia, quam perspecta credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicauit, ut & quando, & quo in tempore gentes esset liberaturus, ostenderet, & quomodo sub Dario filio Assueri ex semine Medorum, qui regnavit super regnum Chaldæorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel quem vidi in visione in principio, volans, & tetigit me, quasi hora sacrificij verspertini, & intelligere fecit me, & locutus est mecum, & dixit: Daniel, nunc exiit imbuerere te intelligentia, ⁵⁴ in principio obsecrationis tuæ exiit sermo. Et ego veni ut adnunciem tibi, quia vir desideriorum tuorum es, & cogita in verbo & intellige in visione. L. x. hebdomada breuiata

A breuiatæ sunt super plebem tuam, & super ciuitatem sanctam, ⁵⁵ quoadusque inueteretur delictum, & signentur peccata, & exorentur iniustitiæ, & inducatur iustitia æterna, & vt ⁵⁶ signetur visio & prophetes, & vt vngatur sanctus sanctorum. Et scies & perspicias & intelliges à profectioe sermonis, ⁵⁷ integrando & reedificādo Hierusalem vsque ad Christum ducem, hebdomadas septem & dimidiam, & lxxii. & dimidiam, & ⁵⁹ conuertet & ædificabitur in ⁶⁰ lætitiā, & ⁶¹ conuallationē, & ⁶² innouabuntur tempora. & post hebdomadas has lxxii. & exterminabitur vnctio, & ⁶³ non erit, & ⁶⁴ ciuitatem & sanctū exterminabit cum duce adueniente, & concidentur quomodo in cataclysmo vsque ⁶⁵ ad finem belli, quod concidetur vsque ad interitum. Et ⁶⁶ confirmabit testamentum multis. Hebdomada vna, & dimidia hebdomadis ⁶⁷ auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, & vsque ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione. Animaduertamus igitur terminum, quomodo in verbo quas dixit lxx hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, ædificabitur in latitudinem, & in longitudinem, & innouabuntur tempora. Prouidēs autem Deus quid esset futurum, & quoniam non tantum non recipient eum, verum & insequentur, & tradent eum morti, & recapitulauit, & dixit: In ⁶⁸ sexaginta duabus hebdomadibus nasci illum, & vngi sanctum sanctorum. Hebdomades autem vli. & dimidia cum implerentur, pati habere, & ciuitatem exterminari post vnam & dimidiam hebdomadam, quo scilicet septem & dimidia hebdomada completæ sunt. Dicit enim sic: Et ciuitatem & sanctum exterminari cum duce B venturo, & concidentur sicut in cataclysmo, & destruet pinnaculum vsque ad interitum. Vnde igitur ostendimus quoniam venit Christus intra lxxii. & dimidiam hebdomadas? Numerabimus autem à primo anno Darij, quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim: Et intellige, & conice à profectioe sermonis, respondere me tibi hæc. Vnde ⁶⁹ à primo anno Darij debemus computare, quando hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur anni quoniam impleantur vsque ad aduentum Christi. ⁷⁰ Darius enim regnavit annis xli. Artaxerxes regnavit annis xli. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnavit an. xlii. ⁷¹ Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis xli. ⁷² Alexander Macedo annis duodecim. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat, quos reuicerat, & in Alexandria regnum suum firmauerat, quando & nomine suo eā appellauit. Post eum regnavit illic in Alexandria Soter annis xxxv. ⁷³ cui succedens Philadelphus, regnavit annis triginta nouem. Huic succedit Euergetes, annis xxv. Deinde Philopator annis xvii. Post hunc Epiphanes, annis xxiiii. Item ⁷⁴ alius Euergetes, an. xlix. Soter ⁷⁵ an. xxxviii. ⁷⁶ Ptolemæus an. xxxviii. Cleopatra annis xx. ⁷⁷ mēfibus vi. Itē adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis xlii. Post Cleopatram Augustus alii annis xlii. Nam omnes anni imperij Augusti, fuerunt anni lvi. ⁷⁸ Videmus autem quoniam quadragesimo & primo anno imperij Augusti, quo post mortem Cleopatraz imperauit, nascitur Christus. Et superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis xv. Et erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi & in annum Augusti xli. post mortem Cleopatraz, anni cccxxxvii. mēfes vi. Vnde adimplentur lxxii. hebdomada & dimidia, que efficiunt annos cccxxxvii. mēfes vi. in diem natiuitatis Christi. Et manifestata est iustitia æterna, & vnctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, & signata est visio & prophetes, & dimissa sunt peccata, que per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentibus remittuntur. Quid est autem quod dicit, signari visum & prophetiam? Quoniam omnes propheta nunciabant de ipso, quod esset venturus, & pati haberet: igitur quoniam adimpleta est prophetia per aduentum eius, propterea signari visionem & prophetiam dicebat, quoniam ipse est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia que retrò de eo propheta nunciauerant. Post enim aduentum Christi & passionem ipsius, iam non visio, neque prophetes est, qui Christum nunciet venturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudæi prophetarum post Christum aliqua volumina, angelorum aliquorum visibilia miracula, que retrò patriarcha viderunt vsque ad aduentum Christi, qui iam venit, ex quo signata est visio & prophetia, id est, statuta. Et meritò Euangelista: Lex & propheta vsque ad Iohannem baptizatorem. Baptizato enim Christo, id est, ⁷⁹ sanctificante aquas in suo baptisate, omnis plenitudo spiritalium retrò charismatum in Christo cesserunt, signante visionem & prophetas omnes, quas aduentu suo adimpleuit. Vnde firmissimè dicit aduentum eius signare visum & prophetas. Itaque ostendentes & numerum annorum & tempus, lxx. duarum &

ULLIAN,
Annotati onibus
SABELL.
A. V.
16.

Matth. 10.

dimidia hebdomadarum adimpletarum, tunc venisse Christum, id est, natum; videamus D
 alia VII. & dimidia hebdomades, quae sunt subdivisae, in abscissione priorum hebdoma-
 darum, in quo actu sint adimpletae. ⁸⁰ Post enim Augustum, qui superuixit post natiuita-
 tem Christi, anni xv efficiuntur. ⁸¹ cui successit Tiberius Caesar, & imperium habuit an-
 nis xxii, mensibus septem, diebus viginti. ⁸² huius quinto decimo anno imperij passus est
 Christus, annos habens quasi xxx, quum pateretur. ⁸³ & ⁸⁴ Itē Caius Caesar, qui & Caligula,
 annis iii, mensibus vii, diebus xiii. ⁸⁵ Nero Caesar annis ix, mensibus ix, diebus
 xiii. ⁸⁶ Galba mensibus vii, diebus vi. Otho ⁸⁷ mensibus iii, diebus v. ⁸⁸ Vitellius mē-
 sibus vii, diebus x. ⁸⁹ Vespasianus anno primo imperij sui debellavit Iudaeos, ⁹⁰ & fuit
 anni numero quinquaginta duo, menses vi. ⁹¹ Nam imperavit annis nouem: atque ita
 in diem expugnationis suae Iudaei impleuerunt hebdomadas lxx, praedictas à Daniele.
 Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudaeis, postea cessauerunt illic liba-
 mina & sacrificia, quae exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic extermina-
 mina & sacrificia, quae exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic extermina-
 mina & sacrificia, quae exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic extermina-
 nata est post passionem Christi. Erat enim praedictum exterminari illic vnctionem, sicut

Psal. 21.

Matth. 26.

Marc. 14.

Exod. 12.

Matth. 27.

Ioan. 19.

Act. 13.

1x.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

Itē pro-

batio Na-

tiuitatis

Christi

ex Pro-

phetis.

Isai. 7.

terminij intra tempora lxx hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Caesare coss.
 Rubellio Gemino, & ⁹² Rufio Gemino, mense Martij, temporibus Paschae, die ⁹³ viii
 Calendarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnum vt occiderent ad vesperam, à
 Moysē fuerat praecipuum. Itaque omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicen-
 tes ad Pilatum, quum vellet eum dimittere: Sanguis huius super nos, & super filios nostros.
 & Si hūc dimiseris, non es amicus Caesaris: vt adimpleri possent omnia quae de eo fuerant
 scripta. [⁹⁴ Incipiamus igitur probare natiuitatem Christi, à prophetis esse nunciatam,
 Sic Eisaías dicit: Audite domus Dauid, ⁹⁵ non pusillum vobis certamen cum hominibus,
 quoniam Deus praestat certamen; propter hoc ipse Deus dabit vobis signum: ⁹⁶ Ecce
 virgo concipiet in vtero, & pariet filium, & vocabitis nomen eius Emmanuel, quod in-
 terpretatur, Nobiscum Deus. Butyrum & mel manducabit. ⁹⁸ Quoniam prius quam co-
 gnoscat infans vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariae
 aduersus regem Assyriorum. Itaque dicunt Iudaei, Prouocemus istam praedicationem Eisaie,
 & faciamus comparisonem, an Christo qui iam venit, competat illi primò nomen quod
 Eisaías praedicauit, & insignia eius quae de eo nunciauit. Equidē Eisaías praedicit eum Em-
 manuelem vocari oportere, dehinc virtutem sumpturum Damasci, & spolia Samariae ad-
 uersus regem Assyriorum. Porro, inquit, iste qui venit, neque sub eiusmodi nomine est
 dictus, neque re bellica functus. At nos econtrario, admonēdos eos existimauimus, vt co-
 haerentia quoque huius capituli recognoscant: subiuñcta est enim & interpretatio Emma-
 nuel, Nobiscum Deus, vt non solum sonum nominis expectes, sed & sensum. ⁹⁹ Sonus e-
 nim Hebraicus, quod est Emmanuel, suae gentis est. Sensus autem eius, quod est, Deus
 nobiscum, ex interpretatione communis est. Quæro ergo an ista vox, Nobiscum Deus,
 quod est Emmanuel, exinde quo Christus inluxit, agitur in Christo: & puto ex toto non
 negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt Christo, ex quo in eum credunt, Emmanuel eum
 volent dicere, nobiscum Deum esse significant. Atque ita constat iam venisse illum qui
 praedicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel, venit, id est Nobiscum Deus.
 Æquē & sono nominis inducuntur, cum virtutem Damasci & spolia Samariae aduersus
 regem Assyriorum, sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animadu-
 uertentes quid scriptura praemittat: quoniam prius quam cognoscat puer vocare patrem
 aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariae aduersus regem Assyriorum.
 Antē est enim inspicias atatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista ve-
 ritas possit, nedum Imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & si-
 gnum belli nō tuba, sed ¹⁰⁰ crepitacillo daturus: nec ex equo vel de muro, sed de nutritici
 & gerulae suae dorso siue collo hostem designaturus; atque ita Damascum & Samariam pro
 mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in praelium erumpunt, credo ad solem
 vncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, qui antē norint lanceare quam
 lancinare. Enimvero si nusquam hoc natura concedit, antē militare quam virum facere,
 antē virtutem Damasci sumere quam patrem nosse, sequitur vt figuratē pronunciatum
 videatur. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, & tamen credendum est
 prophetæ. Et merito. Prastruxit enim fidem incredibili rei, dicendo, quod signum esset
 futurum: Propterea, inquit, dabitur vobis signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet
 filium.

A filium. Signum autem à Deo, nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signum nõ videretur. Denique si quando ad deiiciendos aliquos ab hac diuina prædicatione, vel conuertere singulos simplices quosque gestitis, mentiri audetis quasi non virginem, sed iuuenulam concepturam & parituram scriptura contineat. Hinc quoque reuincimini, quod nihil signi videri possit res quotidiana, ¹⁰¹ iuuenula scilicet prægnata & partus. In signum ergo nobis posita virgo mater merito creditur, infans verò bellator non æquè. Non enim & hic signi ratio versatur, sed signo natiuitatis nouæ adscripto, exinde post signum alius iam ordo infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in signum est, & hoc enim infantia est, sed accepturum virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. Seruate modum ætatis, & quærite sensum prædicationis: immo reddite veritati, quæ credere non vultis, & tam intelligitur prophetia, quàm renuntiat expuncta. Accepit Christus infans virtutem Damasci, & spolia Samariæ. ¹⁰² Manceant enim orientales illi Magi infantiam Christi, vt regem auro, thure, & myrrha remunerantes, & accepit infans virtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum est, Oriētis virtutem, id est vires, auro & odoribus pollere solitam, certe est creatoris, & ex diuinis scripturis virtutem quoque ceterarum gentium aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit: ¹⁰³ Et Iudas pertendet Hierusalem, & congregabit omnem ¹⁰⁴ valentiam populorum per circuitum aurum & argentum. Nam de hoc auri munere etiam Dauid dixit: Et dabitur illi de auro Arabiæ. Et iterum: Reges Arabum & Saba ¹⁰⁵ deputabatur, antequàm trãscripta esset in Syrophœnicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet & odores: spolia autem Samariæ, ipsos Magos, qui cum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi Deum & regem sub testimonio indicis & ducis stelle spolia sunt facti Samariæ, id est, idololatriæ, credentes videlicet in Christo. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosâ ob idololatriam, qua descuerat tunc à Deo sub rege Hieroboam. nec hoc enim nouum scripturis diuinis, figuratè vt translatione nominum ex comparatione criminum. Nam & *ἱεροπόλις* Sodomorum appellat archontas ¹⁰⁶ vestros, & populum vestrum populum Gomorræ vocat: cum iam olim essent ciuitates istæ extinctæ. Et alibi per prophetam ad populum Israël dicit: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethæa. Quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem: quos aliquando etiam filios suos dixerat per Esaiam prophetam: Filios generavi & exaltaui. ¹⁰⁷ Sic & Ægyptus nonnuquam totus orbis intelligitur apud illum, superstitio- ¹⁰⁸ nis & maledictionis elogio. Sic & Babylon apud Ioannem nostrum, Romanæ v- ¹⁰⁹ bis figuram portat, proinde & magnâ, & regno superba, & sanctorum debellatrieis. Hoc itaque modo Magos quoque Samaritanorum appellatione titulauit, & despoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus diabolum, qui ad hoc se regnare putat, si sanctos à religione Dei deturbat. Adiu- ¹¹⁰ uabitur autem hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scripturæ de- ¹¹¹ signant, ob armorum quorundam vocabula & eiusmodi verba. Sed ex reliquorum sen- ¹¹² su comparatione conuincuntur Iudæi: ¹¹³ Accingere, inquit Dauid, ensẽ supra femur. ¹¹⁴ Sed quid supra legis de Christo, *ὁ ἐξ ἰσραὴλ ἔσται*, ¹¹⁵ Tempestiuus decore super filios ho- ¹¹⁶ minum, diffusa est gratia in labiis tuis. Valde autem absurdum est, si quem ad bellum ense ¹¹⁷ cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorũ gratia blandiebatur, de quo subiungens ¹¹⁸ dicebat: Extende, & prosperare, propera & regna. Et adiecit: Propter lenitatem & iusti- ¹¹⁹ tiam tuam. Quis ensẽ accingitur, & non contraria lenitati & iustitiæ exercet: id est, do- ¹²⁰ lum & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negotia præliorum. Videamus ergo an ¹²¹ alius sit ensis ille, cuius est alius acies, ¹²² id est Dei sermo diuinus, bis acutus duobus te- ¹²³ stamentis, legis antiquæ, & legis nouæ; acutus sapientiæ suæ æquitate, reddens vniciuique ¹²⁴ secundum actum suũ. Licuit ergo & Christo Dei in Psalms sine bellicis rebus ensẽ ser- ¹²⁵ monis Dei præcingi figuratõ, cui prædicta tempestiuitas congruat cũ gratia labiorum, quæ ¹²⁶ tunc cingebatur super femur apud Dauid, quando venturus in terras ex Dei patris decre- ¹²⁷ to nũciabatur: ¹²⁸ Et deducet, inquit, te magnitudo dexteræ tuæ, virtus scilicet gratiæ spi- ¹²⁹ ritualis, de qua Christi agnitio deducitur. ¹³⁰ Sagittæ tuæ, inquit, acuta, per volatias vbique ¹³¹ Dei præcepta, minantes traductionem vnus cuiusque cordis, compungentes & transfi- ¹³² gentes conscientiam quamque; populi sub te cadent, vtique adorantes. Sic bellipo-

TULLIANUS
Annotati omnibus
SABELLI
A V
16

tens & armiger Christus accipiet spolia non folius Samariæ, verum & omnium gentium. D
 Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Atque ita in tantum Christus
 qui venit, non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicabatur. Sed si Christus, inquit,
 qui venturus creditur à Iudæis & dicitur, non est Iesus, quare is qui venit, Iesus Christus
 appellatur? ¹¹² Constat autem vtrunque nomen in Christo Dei, in quo inuenitur etiam
 Iesus appellatus. Disce erroris tui morem. Dum Moyfi successor destinaretur Aufes filius
 Naue, transfertur certè de pristino nomine, & ¹¹³ incipit vocari Iesus? Certè, inquis. Hæc
 Num. 13. Naue, transfertur certè de pristino nomine, & ¹¹³ incipit vocari Iesus? Certè, inquis. Hæc
 prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod
 re promissionis, melle & lacte manantem, id est, in vitæ æternæ possessionem, qua nihil
 dulcius: idque non per Moysem, id est, non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est, per
 nouæ legis gratiam prouenire habebat circūcis nobis petrina acie, id est, Christi præce-
 ptis (petra enim Christus multis modis & figuris prædicatus est) ideò is vir qui in huius
 sacramenti imagine parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, vt Iesus
 I. Cor. 10. nominaretur. ¹¹⁴ Nam qui ad Moysem loquebatur, ipse erat Dei filius, ¹¹⁵ qui & fem-
 Exod. 3. 4. per videbatur. Deum enim patrem nemo vidit vnquam, & vixit: & ideò constat ipsum
 6. & sequ. Dei filium Moyfi esse locutū, & dixisse ad populum: Ecce ego ¹¹⁶ mitto angelum meum
 & Lem. 1. ante faciem tuam, id est, populi, qui te custodiat in itinere, & introducat in terram quam
 & sequ. Num. 1. & sequ. præparauit tibi: Intende illi, & audi eum, & ne inobediens fueris ei: ¹¹⁷ non enim cela-
 Exod. 33. uit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum enim introducturus erat Iesus in E
 Exod. 23. terram re promissionis, non Moyles. Angelum quidem dixit eum ob magnitudinem vir-
 Ios. 3. 6. 10. tutum, quas erat æditurus (quas virtutes fecit Iesus Naue, & ipsi legitis) & officium pro-
 phetæ, nunciantis scilicet diuinam voluntatem, sicuti & præcursores Christi Ioannem,
 Malach. 3. futurum angelum appellat, per prophetam spiritus dicens, ex persona patris: ¹¹⁸ Ecce ego
 Matth. 11. mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, Christi, qui præparabit viam tuam ante
 Marc. 1. te. Nec nouum est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis Deus
 Luc. 7. præfecit. Idem enim Ioannes non tantum angelus Christi vocatus est, sed & lucerna
 Psal. 103. cens ante Christum. Parauit enim, inquit, lucernam Christo meo, Dauid prædicat: quare
 Psal. 131. ipse Christus veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudæos: Ille fuit, inquit, lucerna
 Ioan. 5. & lucens: vt potè, qui non tantum vias eius parabat in eremo, sed & agnum Dei
 Ioan. 1. demonstrando, illuminabat mentes hominum, præconio suo; vt eum esse intelligerent
 agnum, quem Moyles pasturū nominabat. Sic & Iesus ob nominis sui futurum sacramen-
 Exod. 12. tum: id enim nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelū, nec Au-
 Num. 13. sen, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur vtrunque nomen competit Christo
 Dei, vt & Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine Dauid, genus trahere deberet virgo,
 ex qua nasci oportuit Christum, vt supra memorauimus, euidenter Esaia propheta in se-
 quentibus dixit: Et nascetur, inquit, virga de radice Iesse, quod est Maria, & ¹¹⁹ flos de
 radice eius ascendet. Et requiescet super illum spiritus Dei, & spiritus sapientiæ & intello-
 ctus, spiritus consilij & virtutis, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus Dei timoris imple-
 bit illum. Neque enim vlli hominum vniuersitas spiritalium documentorum competi-
 bat, nisi in Christum, flori quidem ob gratiam adæquatam, ex stirpe autem Iesse deputa-
 tum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem & de domo
 Dauid, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Ex-
 postulo etiam & quia à prophetis prædicabatur ex Iesse genere venturus, & omnem humili-
 litatem & patientiam, & tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit, atque ita is homo
 Isai. 53. qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui venit. De hoc enim propheta Esaia dicit: Ho-
 mo in plaga positus, & sciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ouis ad victimam ductus
 est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Sic neque contendit, neque
 Isai. 41. clamauit, neque audita est foris vox eius, ¹²⁰ qui arundinem contulam, id est, quassam li-
 Matth. 12. raëlis fidem, non comminuit: qui linum ardens, id est, momentaneum ardore gentium
 non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse quam qui
 prædicabatur. Oportet itaque actum Christi eius qui venit, ad scripturarum regulam re-
 cognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus, prædicationis &
 virtutis, sed de vtroque titulo sic disponam: itaque specialiter ¹²¹ dispungamus ordinē con-
 Isai. 58. ptum, docentes prædicatorem adnunciatum Christum, vt per Esaia dicit: Exclama, in-
 quit, in vigore, & ne peperceris; exalta vt tuba vocem tuam, adnuncia plebi meæ facinorosa
 ipsorum,

A ipsorum, & domui Iacob delicta eorum. Me de die in diem quærunt, & cognoscere vias meas cupiunt. Quasi populus qui iustitiam fecerit, & iudicium Dei nõ dereliquerit, & reliqua. Virtutes autem facturum à patre, Esaias dicit: ¹²² Ecce Deus noster iudicium retribuit, ipse veniet, & saluos faciet nos. Tunc infirmi curabuntur, & oculi cæcorum videbunt, & aures surdorum audient, & claudus saliet velut ceruus, & multorum linguæ soluentur, & cetera quæ operatum Christum nec vos diffitemini, vt potè qui dicebatis, quòd propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat. [¹²³ De exitu planè ^{Ioan. 5.} ^x Item negantes insuper non esse credendum, vt ad id genus mortis exposuerit Deus filium suum, quòd ipse dixit: Maledictus omnis homo qui pependit in ligno. Sed huius maledictionis sensum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio: ¹²⁴ Si autè fuerit in alioquo delicto, ita vt iudicium mortis sit, & morietur, & suspendetis eum in ligno. Sed & sepultura sepelietis eum ipsa die: quoniam maledictus à Deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, & non inquinabitis terram quam dominus Deus tuus dabit tibi in forte. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, vt qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset, & moreretur suspensus in ligno, hic maledictus à Deo esset, quia propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. Alioquin Christum, qui dolum de ore suo locutus non est, & quique omnem iustitiã & humilitatem exhibuit, & vt supra de eo prædictum memorauimus, non pro meritis suis in id genus mortis expositus est: sed ^B vt ea quæ prædicta sunt à prophetis, per vos ei obuentura impleretur, sicut in Psalmis ipse spiritus Christi iam canebat, dicens: Retribuebãt mihi mala pro bonis; & ¹²⁵ Quæ non rapueram, tunc exsoluebam. Exterminauerunt manus meas & pedes; & Miserrunt in potum meum sel, & in siti mea potauerunt me aceto; & Super vestem meam miserunt sortem: sicuti cetera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt. Quæ quidem omnia ista perpeffus, non pro actũ suo aliquo malo passus est, sed vt scripturæ implerentur de ore prophetarum. Et vtique sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat: quantoque incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nudè prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam Dei quæreret. [¹²⁷ Itaque in primis Isaac quum à patre hostia duceretur, & lignum ipse sibi portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi à patre, lignum passionis suæ baiulantis. Ioseph & ipse Christum figuratus, vel hoc solo, ne cursum demonstrer ipse, quòd persequutionem à fratribus passus est, & venundatus est in Ægyptum, ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudæis carnalibus fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. ¹²⁸ Nam & benedicatur in hac verba Ioseph: Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum vsque terræ. Nõ vtique ¹²⁹ rhinoceros destinabatur vnicornis, vel ¹³⁰ minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob vtrunque dispositionem, aliis ferus vt iudex, aliis mansuetus vt saluator: ¹³¹ cuius cornua essent crucis extima. Nã & in antemna nauis, quæ crucis pars est, hoc extremitates huius cornua vocantur: vnicornis autem media stipitis palus. Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gentes & nunc ventilat per fidẽ, auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium, deiiciens de cælo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, cum Iacob Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de scribis & pharisæis prophetat: ex illis enim deducitur census illorũ. Interpretatur enim spiritaliter sic, ¹³² Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium eorũ ne venerit anima mea, & in stationem eorũ ne incubuerint iecora mea: quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, id est, prophetas, in concupiscentia sua subneruauerunt taurũ, id est, Christum, quem post necẽ prophetarum interfecerunt, & neruos eius suffigendo clauis desauerunt. Ceterum vanum, si post homicidium iam ab eis commissum alicuius bouis ipsis exprobrat carnificinam. Iam verò Moyses, quid vtique tunc tatum quum Iesus aduersus Amalech præliabatur, extensis manibus orabat residens; quando in rebus tã attonitis magis vtique genibus positus, & manibus cadentibus pectus, & facie humi volutata, orationem commendare debuisset nisi quia illic vbi nomen Iesu dimicabat, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnisi rei similitudinem, cur æneum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum Israël salutare proposuit, eo tempore quo à

TULLIANUS
Annotati omnibus
CAMELI.
A V
16.

- serpentibus post idololatriam exterminabantur? nisi quòd hic dominicam crucem intendat, qua serpens diabolus publicabatur, & læso cuique ab eiusmodi colubris, id est, angelis eius, à delictorum peccantia ad Christi crucis sacramenta intento, salus efficiebatur. Nam qui in illam tunc respiciebat, à morfu serpentium liberabatur. Age nunc, si legisti penes prophetam in Psalms, ¹³³ Dominus regnavit à ligno; expecto quid intelligas, ne forte lignarium aliquem regem significari putetis, & non Christum, qui exinde à passione Christianarium imperium factum est super humerum ipsius. Quis omninò regum insigne potestati suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus novus rex seculorum, Christus Iesus novæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, vt secundum superiorum prophetiam exinde Dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam Deus insinuat per Hieremiam quòd essetis dicturi: Venite, mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum à terra vivorum, & nomen illius non memorabitur amplius. Vtique in corpus eius lignum missum est. Sic enim Christus reuelavit, ¹³⁴ panem corpus suum appellans, cuius retrò corpus in pane prophetes figuravit. Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationem, satis iam poterit tibi facere ¹³⁵ Psalmus totam Christi cõtinens passionem, canentis iam tunc gloriam suam, ¹³⁶ Foderunt, inquit, manus meas & pedes: quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cum auxilium patris imploraret: Saluum me fac, inquit, ex ore leonis, vti que mortis, & de cornibus vnicornuorum humilitatem meam: de apicibus scilicet Christi crucis, vt supra ostendimus: quam crucem nec ipse David passus est, nec vllus regum Iudæorum, ne putetis alterius prophetari passionem, quàm eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes interpretationes istas respuerit, & irriter duritia cordis vestri, probauimus sufficere posse mortem Christi prophetatam, vt ex hoc quòd non esset edita qualitas mortis, intelligatur per crucem euenisse, nec aliq̄ deputandam fuisse passionem crucis, quàm cuius mors prædicabatur. Nam mortem eius & passionem eius, & sepulturam vna voce Esaias dicit: A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortem, & dabo malos pro sepultura eius, & diuites pro morte eius: quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus est, & ¹³⁶ Deus voluit eximere à morte animam eius, &c. Dicit etiam adhuc: Sepultura eius sublata est è medio, nec sepultus enim est nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est è medio, nisi per resurrectionem. Quomodo nisi per resurrectionem? Denique subiungit idem Esaias: Propterea ipse multos in hereditatem habebit, & multorum diuidet spolia. Quis enim alius, nisi qui natus est, vt supra ostendimus, pro eo quòd tradita est in mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiæ eius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ, pariter ostensum est hæc illum propter mortem consecuturum: post mortem vti que per resurrectionem consecuturum. Nam quod in passione eius accidit, vt media dies tenebresceret, Amos propheta annunciat, dicens: Erigit, inquit, in die illa, dicit Dominus, occidet sol media die, ¹³⁷ tenebrescet super terram dies luminis, & conuertam dies festos vestros in luctum, & omnia cãtica vestra in lamentationem, & imponam super lumbos vestros sacco, & super omne caput caluitium, & ponam eum quasi luctum delicti, & eos qui cum illo quasi diem mœroris. Hoc enim & Moses initio primi mēsis nouorum facturos vos prophetavit, cum omne vulgus filiorum Israël ad vesperam agnum esset immolaturum: & hanc solennitatem diei huius, id est, Paschæ azymorum, cum amaritudine manducatuos præcanebat: & adiecit ¹³⁸ Paschæ esse Domini, id est, passionem Christi. Quod ita quoque adimpletum est, vt prima die azymorum interficeretis Christum, & vt prophetiæ adimplerentur, properavit dies vesperam facere, id est, tenebras efficere: quæ media die factæ sunt: atque ita dies festos vestros conuertit Deus in luctum, & cantica vestra in lamentationem. Post passionem enim Christi etiam captiuitas vobis & dispersio obuēnit, prædicata per spiritum sanctum. [Nam] ¹³⁹ De vatione Hierusalẽ post passionem Christi. Et dixit Dominus ad me, Fili hominis, vidisti quæ seniores Israël faciunt vnusquisque eorum in tenebris, vnusquisque in cubiculo abscondit. quoniam dixerunt: Non videt nos Dominus, dereliquit Dominus terram. & dixit ad me: Adhuc conuersus videbis facinorosa maiora

Ara maiora quæ isti faciunt. Et introduxit me ad limina ianuæ domus Domini quæ aspicit ad Aquilonem, & ecce illic mulieres sedentes & ¹⁴⁰ plangentes Thâmus. & dixit Dominus ad me: Fili hominis, vidisti? Nunquid modica domus Iuda, vt faciant facinora quæ fecerunt: & adhuc visurus es adfectiones maiores eorum. Et introduxit me in ædem domus Domini interiorē, & ecce in liminibus templi Domini inter mediū clam & inter medium altaris, quasi viginti quinque viri posteriora sua dederunt ad templum Domini, & facies suas contra orientem, hi adorabant solem. & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid pusilla domus Iuda, vt faciant facinora quæ fecerunt hic? Quoniam impleuerunt impietates suas, & ecce ipsi quasi subannantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parceret oculus meus, neque miserebor. ¹⁴¹ Et clamauit in aures meas voce magna, non exaudiam eos, sed neque miserebor. ¹⁴¹ Et clamauit in aures meas voce magna dicens: Adproxima-

Ezech. 9.

Bin ciuitatem & concidite, & nolite parcere oculis vestris, & ne misereamini senioris aut iuuenis, aut virginis, & paruulos & mulieres interficite omnes, vt perdeantur. Omnes autem super quos est Tau signum, ne accesseritis. Et à sanctis meis incipite. Huius autem signi sacramentum variis modis prædicatum est, in quo vita hominibus præstruebatur, in quod Iudæi non essent credituri. ¹⁴² Sicut Moyses antè nunciabat in Exodo dicens: Eiciemini de terra in quam introibitis, & in nationibus illis non eritis in requiem. Et non erit stabilitas vestigio pedis tui, & dabit tibi Deus cor tædians, & tabescentem animam, & oculos deficientes, vt non videant, & erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos, & non credes vitæ tuæ. Itaque quoniam impleta est propheta per aduentum eius, id est, per natiuitatem, quam supra memorauimus, & passionem quam euidenter ediximus, propterea & Daniel signari visionem, & prophetem dicebat, quoniam Christus est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retrò erant de eo nunciata: post enim aduentum eius & passionem ipsius iam non visio, neque prophetes. Vnde firmissimè dicit aduentum eius signare visum & prophetiam. Itaque ostendentes & numerum annorum, & tempus *LXXI*. & dimidiæ hebdomadarum adimplerari, probauimus tunc venisse Christum, id est, natum: ¹⁴⁴ & septem & dimidiæ hebdomadarum, quæ sunt subdiviise in abscissionem priorum hebdomadarum, intra quæ tempora passum ostendimus Christum: atque ita *LXX* hebdomadibus conclusis, & ciuitate exterminata, & sacrificium & vnctionem exinde cessare. Sufficit huc vsque de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo

Deut. 28.

Dan. 9.

Ctalis probatur qualis adnunciabatur, non alius haberi debeat quàm qui illic adnunciabatur, etiam ex ista consonantia scripturarum, qua ex præiudicio maioris partis aduersum Iudæos, elocuti sumus. Neque enim in dubium deducant vel negent, quæ scripta profertur: vt ex hoc quoque paria esse scripturis diuinis negare non possint: vt quæ post Christum futura præcanebantur, adimpleta cognoscantur. Neque enim dispositio expuncta inueniretur, nisi ille venisset post quem habebant expungi, quæ nunciabantur, quæ completa esse etiam probarentur. ¹⁴⁵ Aspice vniuersas nationes, de voragine erroris humani exinde emergentes ad dominum Deum creatorem, ¹⁴⁶ & ad Deum Christum eius. Et si audes, nega prophetatum, statim tibi promissio patris occurrit in Psalmis dicens: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteris eum magis David filium dicere, quàm Christum: aut terminos terræ David potius promissos, qui intra vnicam Iudæam resignauit, quàm Christo, qui totum iam orbem Euangelij sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: ¹⁴⁷ Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium, aperire oculos cæcorum, vtique errantium, exsoluere de vinculis vinctos, id est, de delictis liberare, & de domo carceris, id est, mortis, sedentes in tenebris, ignorantia scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata quàm per quem expuncta cõsideramus. ¹⁴⁸ Igitur quoniam filij Israël adfirmat nos errare recipiendo Christum,

XII.

Item de claritate Gentium in Christo Iesu.

Isai. 2.

Isai. 42.

XIII.

TULLIANUS
Annotati omnibus
MELI.
A V
16

- qui iam venit : præscribamus eis ex ipsis scripturis , iam venisse Christum qui prædicabatur .
Quanus ex temporibus Danielis prædicantis probauerimus iam venisse Christum , qui
nunciabatur . Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudæ . sic enim scriptum est in pro-
pheta : Et ¹⁴⁹ tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ . Ex te enim exiit dux qui pa-
scaat populum meum Israël . Si autem adhuc natus non est qui processurus dux de tribu Iuda
ex Bethlehem nunciabatur , oportet enim eum de tribu Iuda & à Bethlehem procedere ;
animaduertimus autem tunc neminem de genere Israël in ciuitate Bethlehem remansisse ,
& exinde quod interdictum est , ne in cõfinio ipsius regionis demoretur quiquam Iudæo
, vt hoc quoque esset adimpletum per prophetam : Terra vestra deserta , ciuitates ve-
stra igni exusta , id est , quod belli tempore eis euenerit , regionem vestram in conspectu
uestro exteri comedet , & deserta & subuersa erit à populis alienis . Et alio loco sic per pro-
phetam dicitur : Regem cum claritate videbunt terram de longinquo : quod vobis pro meritis
gloria Dei patris , & oculi vestri videbunt , id est , Christum facientem virtutes in
vestris post expugnationem Hierusalem , prohibitis ingredi in terram vestram , de longin-
quo eam oculis tantum videre permissum est . Anima , inquit , vestra meditabitur timorem ,
quod eam oculis tantum videre permissum est . Anima , inquit , vestra meditabitur timorem ,
scilicet quo tempore excidium sui passi sunt . Quomodo igitur nascetur dux de Iudæa , &
quatenus procedet de Bethlehem , sicuti diuina prophetarum volumina nunciant , cum
nullus omninò sit illic in hodiernum derelictus ex Israël , cuius ex stirpe possit nasci Chi-
ristus ? Secundum Iudæos adhuc non venit : Cum venire cõperit , vnde vngetur ? ¹⁵⁰ Lex
enim præcepit , in captiuitate non licere vnctionem christiatis regalis confici . Si autem iam
nec vnctio est illis , vt Daniel prophetauit : dicit enim , exterminabitur vnctio : ergo iam non
est illic vnctio ; quia ¹⁵¹ nec templum , vbi erat cornu de quo reges vngebantur . Si ergo
non est vnctio , vnde vngetur dux qui nascetur in Bethlehem ? aut quomodo procedet de
Bethlehem , cum de germine Israël nullus omninò sit in Bethlehem ? Iterato denique ostē-
dimus , & venisse iam Christum secundum prophetas , & passum , & in cœlis iam receptum ,
& inde venturum secundum prædicationes prophetarum . Nam post aduentum eius se-
cundum Danielem , quod ipsa ciuitas exterminari haberet legimus , & ita factum recogno-
scimus . Dicit enim scriptura : Sic & ciuitatem & sanctum simul exterminari cum duce , in-
dubitatur , qui de Bethlehem & de tribu Iuda esset processurus . Vnde & manifestum est quod
ciuitas simul eo tempore exterminari deberet , cum ducator eius in ea pati haberet ,
Isai. 65. ¹⁵² secundum scripturas prophetarum dicentium : Expandi manus meas tota die ad po-
pulum contumacem contradicentem mihi . Qui ambulat viam non bonam , sed post pe-
cata sua . Et in Psalmis dicit : Exterminauerunt manus meas & pedes , dinumerauerunt om-
nia ossa mea . Ipsi autem contemplati sunt & viderunt me , & : In siti mea potauerunt me
Psal. 21. ¹⁵³ ceto . Hæc Dauid passus non est , vt de se meritò dixisse videatur , sed Christus qui cruci-
Psal. 68. fixus est . Manus autem & pedes non exterminantur , nisi eius qui à ligno suspenditur . Vn-
de & ipse Dauid regnaturum ex ligno Dominum dicebat : nam & alibi propheta lignum hu-
Psal. 95. ius fructum prædicat dicens : Terra dedit benedictiones suas . Vtique illa terra virgo non
Psal. 66. dum pluuiis rigata , nec imbribus fecundata , ex qua homo tunc primum plasmatus est , &
Gen. 2. qua nunc Christus secundum carnem ex virgine natus est . Et lignum , inquit , attulit fru-
Ioel. 2. ctum suum . Non illud lignum in paradiso , quod mortem dedit protoplastis , sed lignum
Gen. 2. 3. passionis Christi , vnde vita pendens à vobis credita non est . Hoc enim lignum tunc in sa-
Deut. 28. cramento erat , quo Moyses aquam amarã indulcauit : vnde populus qui siti peribat in
Exod. 15. eremo , bibendo reuixit : sicuti nos qui de seculi calamitatibus extracti , in quo commo-
rabamur siti pereuntes , id est , verbo diuino propinati , ligno passionis Christi aquam
baptismatis potantes , fide quæ est in eum reuiximus , à qua fide Israël excidit , secundum
Hier. 2. Hieremiam dicentem : ¹⁵³ Mittite , & interrogate nimis , si facta sunt talia . Si mutabunt
gentes deos suos , & isti non sunt dij . Populus autem meus mutauit gloriam suam , et
Amos. 8. quo nihil proderit eis . Expauit cœlum super isto . Et quomodo & quando expandi-
Matth. 27. tur terra quæ contremuit , & velum templi scissum est , & monumenta dirupta sunt ? Quomodo
Hier. 2. duo hæc mala fecit populus . Me , inquit , dereliquerunt fontem aquæ vitæ , & fode-
runt sibi lacus contritos , qui non poterant aquam continere . Indubitatè non recipie-
do Christum , fontem aquæ vitæ , lacus contribulatos cõperunt habere , id est , synagogas
in dispersiones gentium , in quibus iam spiritus sanctus non immoratur , vt in præteritum
in templo

A in templo commorabatur ante aduentum Christi, qui est verum Dei templum. Nam & istam scim diuini spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias dicens: Ecce qui seruiunt *Isai. 65.* mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Seruientes mihi potabuntur, vos autem sitietis, & à contributione spiritus vlulabitis. ¹⁵⁴ Remitteris enim nomen vestrum, in fatiata-tem electis meis, vos autem interficiet Dominus. Eis autem qui seruiunt mihi, nomē nominabitur nouum, quod benedicetur in terris. Adhuc huius ligni sacramentū in Regnorum legimus celebratum. Nam cum filij prophetarum super flumen Iordanem lignum securi- bus caderent, exiit ferrum, & mersum est in flumine, atque ita Heliseo propheta super- ueniente petunt ab eo filij prophetarum, ut ferrum flumini quod mersum fuerat erueret. *4. Reg. 6.* Atque ita Heliseus accepto ligno, & misso in eum locum ubi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit, & ¹⁵⁵ lignum mersum est, quod receperunt filij prophetarum. Ex quo intellexerunt quod Helia: spiritus in eum sit repræsentatus. Quid manifestius huius ligni *2. Reg. 6.* sacramento: quod duritia huius seculi mersa in profundo erroris, & à ligno Christi, id est passionis eius, in baptismo liberatur, ut quod perierat olim per lignum in Adam, id restitueretur per lignum Christi. Nobis igitur qui successimus in loco prophetarum, ea sustinentibus hodie in seculo quæ semper passi sunt propheta: propter diuinam religionem. Alios enim lapidauerunt, alios fugauerunt, plures verò ad mortis necem tradiderunt, quod negare non possunt. Hoc lignum sibi & Isaac filius Abrahæ ad sacrificium ipse portabat, *Matth. 21. Gen. 22.* cum sibi eum Deus hostiam fieri præcepisset. ¹⁵⁶ Sed quoniam hæc fuerant sacramenta, B quæ temporibus Christi perficienda seruabantur: & Isaac cum ligno reseruatus est, ariete oblato in vepe cornibus hærent: & Christus suis temporibus lignum humeris suis por- tauit, inherens cornibus crucis corona spinea in capite eius circumdata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui tanquam ovis ad victimam ductus est, & velut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim Pilato interro- gante nihil locutus est: in humilitate enim iudicium eius sublatum est. ¹⁵⁷ Natiuitatem au- tem eius quis enarrabit: quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius, in conceptu, quum virgo Maria verbo Dei prægnans inueniretur. Et quia tolleretur à terra vita eius. Cum utique post resurrectionem eius à mortuis, quæ die tertia effecta est, cæli eum receperunt, ¹⁵⁸ secundum prophetiam Osæ emissam huiusmodi: Ante lucem surget *Osæ 6.* ad me dicentes, Eamus & reuertamur ad Dominum Deum, quoniam ipse eripiet, & libe- rabit nos. Post biduum, die tertia, quæ est resurrectio eius gloriosa, de terra in cælos eum recepit, unde & venerat ipse spiritus ad virginem: cuius neque natiuitatem, neque passio- nem Iudæi agnouerunt. ¹⁵⁹ Igitur quoniam adhuc contendunt Iudæi, necdum venisse Christum eorum quem tot modis adprobauimus venisse, recognoscant Iudæi exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi præcinebantur ob impietatem, qua eum & despexerunt, & interfecerunt. Primò enim ex qua die, secundum illud dictum Esaiæ, proiecit ho- *Isai. 2.* mo abominamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis ¹⁶⁰ vanis & noctuis: id est, ex quo gentes nos dilucidata per Christum veritate, proiecimus idola (videant Iudæi) *Isai. 3.* C & quod sequitur, expunctum est. Tulit enim Dominus sabboth à Iudæis, & ab Hierusa- lem, inter cetera, & sapientem architectum, qui aedificat ecclesiam Dei templum, & ciui- tatem sanctam & domum Domini. Nam exinde destitit apud illos Dei gratia. Et manda- tum est nubibus ne pluerent imbrem ¹⁶¹ super vineam Sorech, id est, cælestibus beneficiis, *Isai. 5.* ne prouenirent domui Israël. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non *Matth. 27.* iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat: & ita subtractis charismatis prio- *Matth. 11.* ribus, lex & propheta: usque ad Ioannem fuerunt: & piscina Bethsaida usque ad aduen- tum Christi, curando inualitudo ab Israël, desijt à beneficiis deinde, ex perseverantia *Ioan. 5.* furoris sui nomen Domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptum est: Propter vos no- *Isai. 52.* men Dei blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium à Tiberio usque ad Vespasianum. Quæ cum ita commisissent, nec intellexissent Chri- *Luc. 3.* stum in tempore suæ visitationis inueniendum, facta est terra eorum deserta, & ciuita- tes eorum igni exusta. Regionem ipsorum in conspectu eorum extranei deuorantes: *Isai. 1.* derelicta est filia Sion tanquam specula in vinea velut in cucumerario casula: ex quo scilicet Israël Dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed dereliquit magis, & ad indignationem prouocauit sanctum Israël. Sic & macharæ conditiona- lis comminatio: Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius vos comedet. probauit Christum fuisse, quem non audiendo perierunt. Qui & in Psalmo dispersionem eius postulat à

TULLIANUS
Annotati omnibus
MELI.
A V
16.

patre dicens: Disperge illos in virtute tua. Qui & rursus per Esaiam exultationem eorum dicit: Propter me, inquit, hæc facta sunt vobis, in anxietate dormietis. Hæc igitur cum patre prædicarentur Iudæi propter Christum, & passos eos esse inuenimus, & in dispersione demorari cernamus, manifestum est propter Christum Iudæis ista accidisse, conspirante sensu scripturarum cum exitu rerum, & ordinis temporum. Aut si nodum venit Christus, propter quem hæc passuri prædicabantur, quum venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion relinquenda, quæ nulla hodie est? vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumultibus exustæ sunt? vbi dispersio gentis, quæ iam extorris? Redde statum Iudææ quem Christus inueniat, & alium cõtende venire. [Discite¹⁶¹ nunc ex abundantia erroris vestri ducatum, Duos dicimus Christi habitus à prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotasse. Vnum in humilitate vtique primum, cum tanquam ouis ad victimam duci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine voce, sic non aperuit os suum. Nec¹⁶² aspectu quidem honestus. Annunciauimus enim, inquit, de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitiienti, & non erat ei species, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plange, & sciens ferre infirmitatem: scilicet vt positus à patre in lapidem offensionis; & minoratus ab eo modicum citra angelos: vermem se pronunciat, & non hominem, ignominiam hominis, & abiectionem populi. Quæ ignobilitatis argumenta, primo aduentu componunt: sicut sublimitatis secundo; cum fiet, iam non lapis offensionis, nec petra scandali, sed lapis summus angularis, post reprobationem adsumptus, & sublimatus in consummationem: & petra sanè illa apud Daniele de monte præcisâ, quæ imaginem secularium regionem: & petra sanè illa apud Daniele de monte præcisâ, quæ imaginem secularium regionum comminuet & conteret. De quo secundo aduentu idè Daniel dixit: Et ecce cum nubibus caeli tanquam filius hominis veniens, venit vsque ad veterem dierum, & aderat in conspectu eius. Et qui adfitebatur, adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes nationes terre secundum genus, & omnis gloria seruient illi, & potestas illius æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod nõ corrumpetur. Tunc scilicet speciem honorabilem, & decorem habiturus est indeficientem supra filios hominum: tempestius enim decore citra filios hominum. Effusa est gratia, inquit, in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in secula. Accingere ens tuum circa femur tuum potens tempestiuitate & pulchritudine tua. cum & pater postea cum diminuit illum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronauit illum, & subiecit omnia sub pedibus eius. Et tunc cognoscent eum quem pupugerunt. Et cadent pectora sua tribus ad tribum, vtique quod retrò non agnouerint eum, in humilitate conditionis humane constitutum. Hieremias inquit: Et homo est, & quis cognoscat illum? quia & Natiuitatem eius, inquit Esaias, quis enarrabit? Sic & apud Zachar. in persona ipsius, imò & in ipsius nominis sacramento, verus summus sacerdos patris Christus Iesus duplici habitu in duos aduentus deliniatur. Primò sordidis indutus est, id est, carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduerfabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, qui eum etiam post baptismum tentauerat. Dehinc spolians pristinas sordes, exornatus podere & mitra, & cidari munda, id est, secundi aduentus: quoniam gloriam & honorem adeptus demonstratur. Nec poterit eum Iosedech filium dicere, qui nulla omninò veste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec vnquam sacerdotali munere priuatus. Sed Iesus iste Christus Dei patris summus sacerdos, qui primo aduentu suo humana forma & passibilis venit in humilitate vsque ad passionem; ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis; qui post resurrectionem suam indutus podere, sacerdos in æternum Dei patris nuncupatus est. Sic enim & duorum hircorum, qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem. Nõne & illi vtrunque ordinem nominis Christi qui iam venit, ostendunt? pares quidem atque confimiles, propter eundè Dominum conspectum, quia non in alia venturus est forma, vt qui agnosci habet à quibus & Iesus est. Vnus autem eorum circumdatus coccino, maledictus & consputatus, & conuulsus, & compunctus, à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notatus in signibus Christi passionis; qui coccinea circumdatus veste, & consputatus, & omnibus contumeliis afflictus; extra ciuitatem crucifixus est. Alter verò pro delictis oblatum, & sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secunda representationis argumenta significabat: qua delictis omnibus expiatus, sacerdotes templi spiritalis, id est, ecclesie, dominicæ gratiæ¹⁶⁴ quasi visceratione quadã fruerentur, ieiunatibus ceteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris obscuratus, &¹⁶⁵ omni inhonestate prostratus canebatur,

A caneatur, secundus verò & manifestus & Deo condignus: idcirco quem facile & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est, secundum qui est in honore & gloria, non immerito decepti sunt circa indigniorem, certè obscuriorem, id est, primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primò fuisse venturum. Sufficit huc vsque de his, interim ordinem Christi decurrerit, quo talis probatur, qualis annunciabatur: vt iam ex ista consonantia scripturarum diuinarum intelligamus, & quæ post Christum futura prædicabatur, ex dispositione diuina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quem habebant expungi, nullo modo euenissent quæ in aduentum eius futura prædicabantur. Igitur si vniuersas nationes de profundo erroris humani exinde emergentes ad Deum creatorè & Christum eius cernitis, prophetatum non audetis negare: quia etsi negaretis, statim vobis in plalmis, sicuti iam prælocuti sumus, promissio patris occurreret, dicētis: Filius meus *Psal. 2.* es tu, ego hodie genui te, Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ: nec poteritis in istam prædicationem magis Dauid filium Salomonem vindicare, quàm Christum Dei filium dicere: nec terminos terræ, Dauid filio promissos, qui intra vnicam Iudæam regnauit, quàm Christo filio Dei, qui totum iam orbem Euāgelij sui radijs illuminauit. Denique & thronus in æuum magis Christo Dei filio com- *Psal. 44.* petit, quàm Salomoni, temporali scilicet regi, qui soli Israël regnauit. Christum enim hodie inuocat nationes, quæ eum non sciebant, & populi hodie ad Christum confugiunt, *Isai. 55.* quem retrò ignorabant, non potes futurum contendere, quod vides fieri. Hæc autem prophetata nequa, quum coràm videntur, aut adimpleta quum leguntur: aut si non negas vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
LIBRVM ADVERSVS IVDÆOS.

CAP. I.

1. Proximè accidit, disputatio habita est Christiano & profelyto Iudæo. Caput primum inscriptum (vt emittamus initium quod prologum cõtinet) De Gentibus ad gratiam & legem Dei admittendis. quod imitatur B. Cyprian. l. 1. Testim. aduersus Iudæos, c. 1.

19. Atqui & 9. v. utroque apud Iudæos nuncupabatur ex gentibus, nec de prolapia Israëlitarum Iudæus, id est, qui ex gentibus ad ipsorum legem accessisset, vnde etiam scriptura vñstata, 1. Paral. 22. & 2. Paral. 2. ac 3. Tab. 1. Isai. 52. sicuti iuxta 70. infra citatur Ezechiel. 14. Matth. 23. & Act. 2. De prouerbiali autem formula: contentiolo fune diem in vesperum trahere, videat Lector nostra Prolegomena. Spectantes denique, pro spectatoribus accipi, ad marginem adnotauit Rhen. Ego vero ex Vaticano cod. lego lectionis stylo, pro: lectionibus.

2. sibi vindicare Dei legem. Vatic. cod. vindicare perinde est, nam & vindicare, quod à vindictis deriuatur, est rem controuersam sibi adserere. Ex quo etiam repsum paulo post: Israël, pro: Israëlitis, & adiecit: dicens.

3. de duobus populis intelligitur, &c. Hyperbatum est locus iste, aut corruptus, cui ex MS. mederi non licuit. Sive autem legamus edictum, sive dictum, vt habebat 1. editio, non refert.

4. Nam & secundum memorias, &c. Memorias vsurpat pro scripturis sacris, & abrelicta (vt adnotauit Rhen.) hic & postea, pro: derelicta. Paulo post MS. legit: deseruiuit, pro: seruiuit, quorum vtrumque placet.

5. & anulis vitorum, &c. Similiter B. Ambros.

epist. 56. ad Romulum: Coactus igitur Aaron petis anulorum eorum, & inanes mulierum. Quam autem istud neque Græcè hodie legatur, neque Latine in editione B. Hieronymi reperitur, oportet diuersam fuisse 70. editionem quibusdam in locis, ab ea qua nunc existat, quod confirmatur ex verbis qua max. ab Auctore citantur: Hij sunt dij qui nos eiecerunt de terra Egypti, pro eo quod alibi est: Dij tui qui te, &c. quod semel adnotasse sufficit, quando id ex Indice scripturarum colligere possit Lector. Porro etiam B. Cyprianus loco priori citato vsurpat: eiecerunt, pro: educere. Nos verò ex Vatic. cod. restituumus: probatur, pro: putabatur, & addidimus paulo post: Deum.

CAP. II.

6. Igitur gradum cõferamus, & summam quaestionis ipsius certis lineis determinemus. Secundum huic capiti titulum imposuimus: Quod lex naturalis lege Moisi sit antiquior, qua vigente neque Sabbathum neque circumcilio obseruata sunt. Atqui de duabus hic formulis prouerbialibus, vide nostra præcitata Prolegomena. Legit verò MS. cod. terminemus, sed illud placet.

7. Diliges proximum tibi. In MS. est: tuum, quæ admodum & in communi edit. 70. sed illud: tibi, ad mutationem est eius quod Græcè est: τὸν πλησίον σου. Legimus autem ex MS. non concupissent, pro: concupiscerent.

8. nec in Chore tantum. Ita hunc locum restituumus, pro: Oreb, ex vestigijs cod. MS. qui habebat, Chores, quum 70. legant constanter Græcè Χορὸς, ἢ Hebraicum ὄρη. Græco exprimentes. Rectè autem addit Auctor aut in Syna & in eremo primùm, quia priores legis tabulae Moysi tradite sunt in monte Syna, postea

TULLIANUS
Annotati onibus
PAMELII
A. V.
16.

riores, uti constat Exod. 33. in monte Choreb, de quo latius B. Hieronymi lib. de 42. mansionibus. Ex eodem legitur: futuram, pro: futurum. Et paulo post ex MS. adiecit: eius. De Enoch vide Adnot. nostras ad lib. de Resurr. carn. ubi sicut hic, ipsum & Heliam aeternitatis candidatos nominat.

CAP. III.

9. Sed Abraham, inquit, circumcisus est, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quod circumcisio in signum data sit spiritalis circumcisionis, seu ut B. Cyprianum imitemur lib. 1. supradicato c. 8. Quod circumcisio prima carnalis euacuata sit, & secunda spiritalis repromissa. Tertullianus, dum cap. precedenti negat circumcisione hominem purgari, & hic in signum datam dicit, non in salutis prerogativam, differentiam insinuat inter circumcisionem & baptisimum, aliisque noua legis sacramenta, quod quaquam in circumcisioe dabatur salus, et remittebatur originale peccatum, non tamen per circumcisionem sicuti per baptismum, sed solum ex vi pacti à Deo cum Iudeis initi. Atque adeo intelligendus Auctor adinstar illius ad quod alludit Apostoli Rom. 4. Et signum accepit circumcisionis signaculum iustitiae fidei, quae est in praeparatio. Atqui illud: inquit, hic & postea refertur ad Iudaeum profelytum. Legimus autem: ipsi Abraham ex MS. ac paulo post: in ducis filium, cum 1. editione, pro: iudicis. Perinde verò est siue legatur: scelerati, ut excusi, siue: scelerati, uti B. Cyprianus & MS.

10. Et alio loco dicit, &c.] Nèpe scriptura. Interim hoc ex MS. recens adiecit, nam alibi reperitur quod sequitur: Ecce dies veniunt. quod ipsum & Hebraeo & Graeco textui, ac B. Cyprian. ubi supra c. 11. conforme est, pro quo male excusi: venient.

11. super vertices montium.] MS. verticem: sed quia infra lib. 3. aduers. Marcionem trāsferit super summos montes, magis illud placet, maxime quum Graeca Regia Dn. Arie Montani Bibliorum editio ἄκρον legat, quamquam interim hoc respondeat Hebraeo, & editioni Graeca Argentoratensi, quae ἄκρον habet. Atqui re-
fere Rhen. castigavit ex Gothensi cod. prioris filij, pro: populi, ac: dicitur, pro: dicentur, denique: abolitionem, pro: obolitionem. Addidimus autem: Lex, ex MS.

12. & hostis executionem.] Executionem, inquit Rhenan. pro persecutione, sicut lib. 1. adu. Marc. Quid denique adulantius quam delicta non exequi, id est, non persequi. & ibidem paulo ante: executione mali, ac postea: executore delicti, id est, iudice. Qui addit in illius loci commentario; non aliter Pomponium Treconconsultum D. lib. 48. tit. de accus. & inscript. dixisse: mortem exequi, pro, instituire actionem de parricidio perpetrato.

13. per Erythraeum pelagum.] Plinium, uti solet, imitatur, qui Erythraeum mare nuncupat lib. 6. c. 23. quod nos Rubrum dicimus, sicuti & Dionys. de situ orbis, ἐρυθραίων πέλαγος.

CAP. IIII.

14. Sequitur itaque, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod & Sabbati observatio temporalis fuerit. Tractatur autem idem argumentum in eadem penè verbis lib. 3. & 4. aduers. Marc. T. 3.

15. expuncta.] Id est (inquit Rhenan.) praestita, perfecta, adimpleta. Sic infra: renuntiatur expuncta. item: expuncta consideramus. rursus: quod sequitur expunctum est. Similiter T. 2. lib. de Patientia: omnem

patientia speciem expunxit. & lib. ad Mart. expuncti contumelia. Item T. 3. lib. de Resurr. carnis: iudicium resurrectio expunget. l. 3. ad Marc. iam expunctum, & expungendam putauit. lib. 4. adu. eundem: inueniatur expuncta. ac lib. 5. aduers. eundem: expunxerimus. Metaphoram denique expressit T. 2. l. de Cor. militis, quum dicit: Expungebantur in castris milites, de qua latius Adnot. nostras in Epist. 3. B. Cyprian. n. 5. hoc em addito ex Rhen. in dictum locum l. de Patient. quod veteres in Calendariis, quae cera vs plurimum constabant, versu stylo expungebant nomina seu debita dissoluta. Addidimus autem paulo post ex MS. ab.

16. sicut per prophetam praedicatum est: Ecce profelyti per me ad te ibunt.] Ex MS. vocem Tertullianicam: praedicatum, substitutum, pro: dictum. Citas autem eandem scripturam infra dicto l. 3. adu. Marc. & paulo post explicat, nominatum Isaac adscribens, apud quem reperiri iuxta 70. cap. 52. adnotatum quidam, sed ibidem hactenus non reperi. Legimus autem paulo post: Sabbati religione, pro: religionem.

17. Nam & temporibus Machabeorum, &c.] Quandoquidem Machabeorum hic historiam citet in re fidei, non dubium quin illam pro Canonica scriptura cognouerit, verum de hoc latius Adnot. nostras in B. Cyprian. c. 18. l. 3. Testimonioris. quibus adde, quod non sit mirum, si in Canone Hebraeorum libri illi non habeantur, quandoquidem postquam seculo post illum ab Esdrae editum conscripsi sint. Nam inter Cyrum Darij successorem, sub quo Esdras claruit, & Antiochum Epiphanem, sub quo Machabaei, anni intercesserunt vtrimum 180.

18. & hostes Allophylos.] Ἄλλοφύλοι Graeci Bibliorum interpretes (inquit B. Hieron. in Isaie c. 2.) sunt interpretati, pro Philistum, quae est hodie gens Palaestinae quod ipsum comprobatur & in editione Latina 70. extitulo Psal. 55. Verum hic id refert Tertullianus ad Graecos, contra quos Machabaei dimicabant, eo quod vox Graeco-liengenae significet in genere.

CAP. V.

19. Sic & sacrificia, &c.] Istud caput hoc titulum insignimus: Quod & sacrificia terrenarum oblationum figurae fuerint spiritalium. Cui respondet scriptio, qua Auctorem imitatur c. 16. l. 1. Testim. B. Cypri. Quod sacrificium vetus euacuaretur, & nouum celebraretur. Atqui cum MS. legitur conformiter Hebraeo, Graeco, & Latino exemplaribus: Vbi est Abel frater tuus & numquid custos fratris mei sum ego?

20. Gemens & tremens eris super terram, & omnis qui te inuenit occidet.] Secundum scripturam veritatem non sunt haec Dei verba: quin potius ille postquam Cain signo cauet, ut non occidat eum omnis qui inuenit eum; cui correspondet & Iosephus Antiquit. l. 1. c. 3. quum & ipse Tertull. infra T. 3. l. 2. aduers. Marc. in haec verba: Cain & maledixit, & cupidum morte luere delictu mori interim vetuit. Videtur itaque multum iste locus vitio librariorum, qui inter bis reperitur Gemens & tremens super terram, media transierunt, atque adeo sic supplendus & emendandus: Gemens, & tremens eris super terram. Et dixit Cain ad Dominum: Maius delictum meum, quam vt remittatur mihi, & eicies me hodie à facie terrae, & à facie tua abscondar, & ero gemens & tremens super terram, & omnis qui me inuenit, occidet.

21. Denique quum per Moysen in Leuitico, &c.] Vel ex hoc loco patet subinde memoria lapsus Auctorem in citandis scripturarum locis, quum hic prescrip-

primum nusquam in Leuitico reperitur, sed Deuter. 13. Eodem pertinet quod supra c. 3. dixit: Et idem subsequens sermo propheta, &c. quum precedat ea scriptura illa que prius citata est, non subsequatur: & infra: Et alibi dicit, quum eodem capite continetur, quod semel adnotasse sufficiat contra scotos quosdam, qui nolunt admittere in Patribus ἀμαρτυρία των προιδων. Restituimus autem ex MS. repromissionis, pro: promissionis; & terra sancta, pro: terram sanctam.

22. Et in omni loco offeruntur, &c.] Sic ex MS. & hic, & sub finem capituli, conformiter Latino, Græco, & Hebraico textui, pro: offerentur, maxime quum sic legat etiam B. Cyprianus ubi supra, & ipse Auctor infra Tom. 3. lib. 3. aduersus Marc. ubi paulo latius explicat sacrificia munda, seu spiritalia, non modo ut intelligatur quemadmodum hic loquitur, sacrificia laudis, & cor contribulatum, sed etiam Gloria relictio, & benedictio, & laus, & hymni; denique Ecclesiarum sacramenta, & munditia sacrificiorum. Quare valeat Magdeburgenses, qui ex hoc Tertulliani loco & simili, sub initium l. 4. aduers. Marc. argumentum sumunt aduersus Ecclesie sacrificium, quum illud maxime ab Auctore confirmetur verbis illis modo citatis. Pro omittam locos, de quibus supra l. ad Scapulam, c. 2. n. 11. & infra Latino lib. de Orat. n. 1. ubi disertis verbis sacrificij Ecclesie meminit. Certe ex Liturg. Latine, nostris T. 1. pag. 9. & sequ. videre est conformem Patrum loci huius Malachie intellectum de Ecclesie sacrificio: & nominatim SS. Iustini Mart. Irenæi, Cypriani, Eusebij Casariensis, Chrysost. Hieron. August. Theodreti, & Damasceni.

23. Quoniam etsi aduleritis mihi simillam.] Sic vertit quod Græce est ἀγαλλία. pro qua Latinus interpret: sacrificium transiulit.

24. nec fi veniat videri mihi.] Videri pro: apparere, quod legit dicta Latina editio 70. & haud ab similitert vertit noster interpres ex Hebræo: cum veneritis ante conspectum meum.

CAP. VI.

25. De Sabbato & circumcissione, & legis veteris & nouæ obseruatione.] Quemadmodum haud dubie titulus hic ex margine (sicut & sequentes aliquot) in textum irrepserunt, ita putari iterum in marginem reuocandum, id que eo magis, quod cum hoc caput quaedam sit conclusio ex precedentibus, hic potius titulus conueniat. Ex precedentibus concludi legem nouam superuenturam, atque aded quærendum, an iam nouæ legis lator venerit necne. Legimus autem: precedenti tempore, pro: tempore; & iuxta MS. cod. omnisimul illud: oriretur lumen, ex parte superfluum, quandoquidem precedat: fulgente nobis lumine.

26. De natiuitate Christi, & aduentu primo.] Hinc titulum ne quidem ad marginem transcripsimus, quod huic loco non conueniat. Restituimus etiam quod habebat prima editio: Nam etiam, phrasi Tertullianica, pro eo quod itaque elegantius substitutum fuit: Hic inquam, & omnisimul: an, ubi legebatur: an necne.

CAP. VII.

27. Igitur in isto gradum conferamus, an, qui venturus Christus adnunciabatur, iam venerit.] Ita ex MS. & Ledit. pro eo quod erat: an qui venturus est Christus. Titulum autem huic capiti dedimus: Quod nouæ legis lator non expectetur, sed iam venerit, ex Prophetis de regno eius inter Gentes æterno manifestum fieri. Atqui de Proverbiali formula: Gradum conferre, videtur nostra Prolego-

na. Legimus verò ex MS. præcauerint vocem Tertullianicam, pro: præcinerint.

28. Sic dicit Dominus Deus Christo meo Domino.] De erranea hac lectione, & tamen iam olim inueterata, vide Adn. nostras in S. Cyprian. lib. 1. Testim. adu. Iud. c. 21. n. 60.

29. Cui enim dexteram tenet pater, &c.] Alludit haud dubie ad locum scripture præcedentem, sicut etiam in illo: quem exaudierunt omnes gentes.

30. Parthi, Medi, Elamitæ.] Comprobans Auctor, quod iam tum omnes gentes in Christum crediderant, primum utitur verbis scripture Act. 2. de iis qui, ubi in festo Pentecostes audierant Apostolos suis quibusque linguis loquentes, ad Christum conuersi sunt. Vbi ex instituto videntur conuincti Parthi, Medi, & Elamitæ, (non Elamitæ) id est Persæ, sic ab Elam filio Sem (teste Iosepho Antiqu. l. 1. c. 7. muncupati, eo quod sibi inuicem vicini sint. Atqui confirmatur Auctoris sententia à B. Sophronio Catal. Græcor. vir. Illustrium inter opera Hieronymi, qui B. Thomam Apostolum prædicasse dicit Euangelium Christi, Parthis, Medis, & Persis; Carmanis quoque, Hircanis, Baëtris, & Magis; Indis denique, apud quos in ciuitate Calamina martyrium passus sit.

31. Et qui inhabitant Mesopotamiam.] Apud Mesopotamiam primi Doctores recesserunt ab Epiphano Archelauo & Marcellus; quam tamen sua capis heresi inficere Bardesanes Valentinus sectator, etiam ante Tertullianum.

32. Armeniam.] Huius quidem in Asia Apostolorum prouincia non fit mentio; sed iam tum etiam Christi fidem apud eos viguisse vel inde manifestum est, quod nota multo post Armenij bellum Maximino tyranno indixerunt, antea socij Romanorum, Christianæ fidei & religionis ergo, à qua illos ad idololatriam conabatur abducere. Testis est eius rei Niceph. Eccl. hist. l. 7. c. 28.

33. Phrygiam.] Quum Phrygia Asia minoris sit prouincia, rectius Act. 2. coniungitur cum Asia et Pamphylia, quippe quæ, ut est Act. 16. & 18. etiam peragruerit B. Apostolus Paulus. Hierapoli autem Phrygia oppido sepultus fuit, teste Sophronio, ubi supra, B. Philippus Apostolus cum filiabus. Insuper eadem hac fere ætate celebrata narratur Iconij & Synæ Concilia de baptismo hereticorum, Firmilianus, de quo infra Epist. lxx. quam edidimus inter B. Cypri. opera, & Dionys. Alexandr. Episcopus ad Philemonem apud Euseb. l. 25. c. 6. & Niceph. l. 3. c. 9.

34. Cappadocia, & incolentes Pontum.] Ad electos aduenas dispersionis Põti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, & Bithyniae suam priorem scripsit Epistolam Canonicam B. Petrus Apostolorum princeps. Deinde persecutionis Christianorum in Cappadocia meminit supra Auctor lib. ad Scapulam c. 3. Cuius sedes Episcopales, Casarea, in qua dictus Firmilianus paulopost Episcopus; Amasia, in qua quondam Phedimus & Laranis, iuxta Eusebium et Niceph. qui etiam Miconij mentionem faciunt.

35. Aliam & Pamphyliam.] In Asia Apostolicas Ecclesias recenset late Auctor noster lib. de Prescript. heretic. Claruerunt autem in ea præter BB. Paulum & Barnabam Apostolos, qui Aliam & Pamphyliam peragrunt Act. 13. 14. 15. & 27. scriptores Ecclesiastici iuxta B. Hieron. Catal. vir. Illustrium, iam ante Tertullianum Apollinaris & Papias Hierapolitani, Quadratus & Aristides Athenienses, Melito Sardenis, Dionysius & Bacchilus Corinthij, Rhodon Asianus, ac Polyocrates Ephesus.

TULLIANUS
STATI
MELI
A V
J O

36. inmorantes Ægyptum.] Vel sola Alexandria Ægypti metropolis Ecclesie à B. Marco Euangelista instituta, de qua Iulius in nostris Laurgicis Lat. pag. 88. sequens. omnibus, usque adeo nota est, ut pluribus non sit opus. His adde antiquiores Hermopolitanam, Nili, Arsenoiten, & Tingitanam.

37. Et regionem Africae, quae est trans Cyrenem.] Pentapolim Cyrenaicam (de qua Plin. lib. 5. c. 5. Pompon. Mela lib. 1. Strabo lib. 17. & Ann. Marcell. lib. 22.) ita periphrasi quadam post B. Lucam delimitit Auctor, cuius Episcopi plures etiam antiquitus celebrantur. Erant autem in ea ciuitates quinque, Berenice, Apollonia, Ptolemis, quae & Barca, Arsinoe, & ipsa à qua denominatio Cyrene.

38. Romani & incolae, tunc & in Hierusalem Iudaei.] Ita prorsus distinguitur, ut incolae idem sint Auctori qui Art. 2. adueniunt, quandoquidem & Cicero lib. Offic. eadem significatione dixerit: Peregrini atque incolae officium est nihil praeter suum negotium agere. Adde autem: tunc, ut indicet id temporis quidem Iudaeos credidisse, sed non sua aetate. Porro de Romana Ecclesia vide Adnot. nostras in B. Cypri. epist. 45. n. 6. & 55. n. 90 ac 91. & in Symbolum n. 17. infra quoque T. 3. ad libros Auctoris de Praescript. adu. hereticos.

39. ut iam Getulorum varietates.] Getuli, qui & Libyes, Africa populi prope tractum inhabitabilem iuxta Melam Pomponium, qui primi omnium teste Salustio in Iugurtha) eâ regione reuerunt, asperi inculique, quibus cibis caro serina atque humi pabulum uti pecoribus, qui neque moribus neque lege neque imperio cuiusquam regebantur, et vagi palantes quo mox coegerat, sedes habebant. Vnde & paulo post Auctor, Getulorum barbaries dixit.

40. & Maurorum multi fines.] Mauritaniae Ecclesiarum persecutionis meminit Auctor supra l. ad Scapulam c. 4. Atque Maurorum multi fines, id est: Gentes multae, à Plinio recensentur hist. natur. l. 5. c. 2. & 3. & de Mauritaniis duabus aliquod diximus Adn. nostris in B. Cypri. epist. 45. n. 7. & 8.

41. Hispaniarum omnes terminum.] Videntur hinc Hispania regna omnia iam tum Christi fides suscepisse, inter quae Praefes Legionis Christianorum hostis recessit à Tertulliano loco citato, & eiusdem ac Asturica B. Cyprian. Epist. 68. ubi vide Adn. nostras n. 2. Atque Hispaniarum Apostolus celebratur iuxta B. Isidorum B. Iacobus maior. Testis est etiam B. Ios. Chrysof. profectio nis B. Pauli Apostoli in Hispanias, ubi locum tractat 2. Tim. 4. cui satis consentit B. Hieron. loco supra citato, dum scribit post primam sub Nerone captiuitatem predicasse illum in partibus Occidentis. Et expresse adstantur Dorotheus in Synopsi, Athanas. ad Dracont. & Epiphani. Alicubi.

42. Galliarum diuersae nationes.] Vt ne sim prolixior in commemorandis Galliarum diuersis nationibus, Lectori sufficiat hoc loco, quod primus Galatari (vbi pater ex Epist. ad Titum c. 4.) atque adeo Gallorum, praesertim Viennensium, Apostolus fuerit B. Crescens, B. Pauli Apostoli discipulus, deinde B. Martialis Lemouicensis, Burdegalensis, Agenensis, Cadurcorum, Ruthenensis, Amiciensis, Engolismensis, & Mimiatensis, Saturninus Tolosatus, Astronomus Aruernensis, Papius Narbonensis, Fronto Petragoricorum, Eutropius Xantensium, Garianus Turonensium, Iulianus Cenomanorum, Benignus Lingonensium, BB. Dionysius Arelapagita Parrisiensis, Aphrodisius & Vrsinus Bituricum, Saminianus

& Potentianus Senonensium, Clemens Metensium, & Belgarum, Valerius Treuirensium, Maternus Colonensium, & Tungrorum, Regulus ac Trophimus Arelatenus, & Sanctinus Carnotensium, Meldensium & Vindunensium Episcopi. Sicut latè deducit primo Centenario suis Isgrenius, & multorum meminit B. Petrus Cluniacensis adu. haeres. de templis, de quorum adeo Laturgis testimonia reperire est inter nostra Latinorum Laturgica, pag. 93. & sequentibus.

43. & Britannorum inaccessa Romanis loca Christo vero subdita.] Gesserunt quidem cum Britannis bella Iulius Caesar & Claudius Imperator, teste Beda hist. Engl. l. 1. c. 2. & inde Britannicus dicitur, sed plurimam Insule partem occuparunt. Deinde & Vespasianus, alique Romani praefecti eam administrarunt. Quinetiam Adrianus, Pertinax, & Albinus Imperatores in eam transfugerunt, teste Polydoro Vergilio Angl. hist. l. 2. Nemo tamen ante Severum integrè Insulam obtinuit, & Pictones ab eo primum in montana compulsi sunt, usque adeo ut verè asserat Polydorus ad Septentrionales Britanniae partes priores Caesares non peruenisse. Atque adeo rectè Romanis inaccessa loca nuncupat Auctor, utpote quum liber iste dicitur ante expeditionem Severi Britannicam, sub finem vitae ab eo susceptam, in qua etiam perire scriptus sit. Et tamen quod illa adiunctiva particula: verò, subindicat) Christo subdita, quippe quum (iuxta Bedam & Polydorum) sub Marco Antonino vero Britannia omnium Praeuarum primogenitu Lucij Regis, & auspiciis Eleutherij Papae Romani, opera SS. Eugeij & Damiani, publice tota Euangelium receperit. Imò si Polydoro creditur iam antea illic fidei fundamenta iacta fuerint à B. Iosepho ab Armatina: quod confirmat Gildas Britanni, asserens iam inde ab ortu Eugeij Britannos Christi Religionem suscepisse; quare non placet lectio MS. cod. in accessu Romanorum loca Christo vero subdita.

44. & Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum.] De his in hoc verba Plinius supra l. 4. c. 12. Ab eo in plenum quidem omnes Scythiae variae tamen littori apposita tenentur, aliis Getae, Daciae manis dicti, alios Sarmatae Graecis Sarmatae, & superiora vero inter Danubium & Hercynium saluum, quae ad Pannonicae Hybernae Carnuntum; Germanorumque ibi confinium campos & plana laeget. Sarmatae montes vero pulsi ab his Daci. Quare rectè Auctor tum hic, tum libro de Anima infra T. 3. Gentes has commingit, easdem paulo post uno Germanorum nomine comprehendens. Et de parte aliqua singularum harum Praeuarum intelligendum Auctorem non male aduertit Rhenanus. Atque Titum profectum in Dalmatiam esse ipse B. Paulus sua 2. ad Tim. Epist. c. 4. Deinde etiam B. Apollinaris B. Petri Apostoli discipulus, praenunus Aemenna Episcopus, etiam Dalmatis & dicti Danubij aemulis Euangelium predicasse. Sic qui & B. Thomaus Germanorum Apostolum faciunt. Scythias autem, Sogdianos & Socis fidem Christi tradidisse B. Andream Apostolum scribit, ubi supra, Sophronius; inde profectum in Dalmatiam scribit, ubi interiores incolunt. Atque ad quos fortassis alludit Auctor adiciens: & abditiorum multarum gentium. Ceterum legitimus panegyricum MS. populus nominis Christi inhabitet, pro Christiani habitet.

45. qui omnibus in eternum gentibus regnaturus nunciabatur.] Addidimus: gentibus, ex MS. panegyrico alludere eum ad aliquod scripturae testimonium de regno

Christi æterno in omnibus gentibus patet ex aduersatissima illa de regno Salomonis. Sed in finibus Iudæ (sic enim legitur pro Iudæa) tantum, & similibus aliquot, maxime autem illa: non habuit in omnibus gentibus potestatem. Videtur autem alludere ad illud Danielis 7. quod infra citatur c. vii. & l. 4. adu. Marc. 7. Et data est ei potestas regia, & omnes nationes terræ secundum genus, & omnis gloria seruient ei, & potestas illius æterna, &c. Atqui etiam hic illud: De regno Christi æterno, ad marginem reuocemus.

46. Si Babiloniis & Parthis regnauit Darius.] Agitur de Dario primo, qui occupauit Babylonem, & interfecit Balthasar regem, qui quum rex Persarum fuerit, confirmatur nostra sententia in cap. 2. l. de Pallio, quod Parthi Auctori nostro iidem sint qui Persæ, & e contrario.

47. vel quisque.] Quisque pro: quisquis, familiaritate Terulliano etiam alibi adnotauimus.

48. ab India vsque Æthiopiã.] Huc pertinet imprimis illud Plinij lib. 6. c. 26. Babylon Chaldaicarum gentium caput diu summam claritatem obtinuit in toto orbe, propter quam reliqua pars Mesopotamiam, Assyriaque Babilonia appellata est. Item quod habet 24. capit. Plura sunt segmenta mundi, que nostri circulos appellauerunt, Græci parallelos. Primum habet India pars uersa ad austrum. Patet vsque Arabiam, & rubri maris incolas. Continentur Gedrosi, Persæ, Carmani, Elymeti, (qui supra Elamite Parthi), Aria, Susiana, Mesopotamia, Seleucia cognominata Babilonia, Arabia ad Peram vsque, Syria Cæle, Pelysium, Egypti. Quibus posterioribus proximis à Mesopotamia ad Pelysium vsque, & post debellatam Egyptum ad Æthiopes vsque, & post debellatam Nabuchodonosor cum suis Regulis habuit regni sui terminus. Deinde etiam sub secundo circulo post excidium Hierosolymitanum amplectebatur (ut eiusdem uerbis utitur) Babylonem, Idumæam, Samaritam, Hierosolymam, & reliquas Syriæ provincias ac oppida. Si autem Assyriam coniungamus, que Scythias & Sacas complectitur, à meridie terminatur India intra Gangem parte Imai montis, que sub illa est. Vide de his Tabulam apud Ptolomæum Asia 4. 5. & 10.

49. Alexander Macedo, &c.] Vide Q. Curtium.

50. Si Germani, adhuc vsque limites transgredi non sinuntur.] Germani à Romanis potius bellum in artem vsque Terulliani passi sunt quam intulerunt, quod metuerent illi ne sine suis transgredirentur, ut potè uaticinenter, quanta postea mala Italia intulerunt Longobardi, Gotthi, Hunni, Vandali, Squadi, & id genus Germani.

51. Maurorum gens, & Getulorum barbaries, &c.] Barbaries & Barbaria & Barbaria pro regione seu regibus barbaris usurpata Terulliano, tum hic, tum Tom. 2. de Fel. viii. & Tom. 3. lib. I. aduers. Marcion. & alibi.

52. nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt.] Causam huius rei tradit Iosephus oratione sua ad Iudæos, l. 6. de bello Iudæico c. 11. Quid Romanos effugerit, nisi quod propter astus & frigora esset inuicibilis Paulopost vero recte castigauit Rhen. ex Gothiensi codice: Barbari, pro: Barbara.

CAP. VIII.

53. Itaque requirenda tempora, &c.] Titulus huius capiti, quem ad marginem etiam reuocamus, hactenus excusus erat: DE PASSIONE CHRISTI, & uallatione Hierusalem. sed iste Auctori magis confor-

mis est: De temporibus aduentus ac passionis Christi, & exterminij ciuitatis Hierusalem. Restitimus autem ex MS. operationibus, uocem Terullianicã, pro: operibus. Citant porro Auctori Glossæ ordinariæ, Hugo, ac B. Hieron. Comment. in Daniele, magnam huius capitis partem ab eo loco qui incipit: Vnde ergo ostendimus, &c. vsque ad illud: Igitur expletis his. Hieronymum autem citat, & hunc locum imitatur B. Prosper, aut quisquis est Auctori librorum de Promiss. & Predict. Dei, part. 2. c. 35. Imitatur etiam Iulianus Pomerius cõtra Iud. l. 1. editus in Bibl. SS. Patrum T. 5. immo nominatim citat, cuius uerba ipsa adferimus, quia multum lucis adferunt: Elij (inquit) à primo Darij anno, quando & Daniel hæc uisionem uidit, vsque ad aduentum Christi euolutas fuisse sexaginta duas & dimidiam hebdomadas adueuerunt, pro eo quod & in ipsa Prophetia Danielis sic subdiuisa monstrantur. Reliquas autem septem hebdomadas & dimidiam in Passione Christi, & expugnatione Iudæorũ, qua per Vespasianum deuicti sunt, completas esse definiunt. Alium ut potè ordinem regnorum (sic lego, pro: regnum) & supputationem sequentes annorum, quam illi quos præsumimus, tenuerunt. Sicut Terullianus in libro quem contra Iudæos scripsit, proloquitur, & uis iam breuiter uerba ponenda sunt. Sic enim ait: Vnde igitur ostendimus, &c. Si ergo secundum Terullianum has hebdomadas supputare uelitis, in earum euolutione & naturam atem, & Passionem Christi, excidiumque Hierosolymorum (sicut à Prophetia predictum est) completum fuisse uidebitis. Atqui scio (ut B. Hieron. uerbis utar, qui diuersas adferi sententias Africanus, Euseby, Clementis Alexandr. Apollinarij & Hebræorum) de hac questione uariè ab eruditiss. uiris disputatum, & uniuersumque pro captu ingenij sui dixisse quod senserat. Sed quia periculosum est de Magistrorum Ecclesiæ iudicare sententias, & alteram præferre alteri, Lectoris arbitrio derelinquo, cuius expositionem sequi debet; dummodo (iuxta ueteres omnes) aduentus Christi adaptemus tempora à Daniele predicta, & perspicua sit Auctori nostri, prima facie subobscura, sententia; in qua non parum nos laborasse, ex Adnot. nostris sequentibus colligi poterit.

54. In principio obsecrationis tuæ.] Sic restitui hunc locum, pro: obseruationis, ex originalibus fontibus huius scripturæ Danielis, non solum Hebræis, sed & Græcis, si non 70. saltem Theodotionis editione. Græcè enim est & τῷ ἀρχῆ τῆς δεήσεως σὺ, quæ uox deprecationem uel obsecrationem significat.

55. quoad usque inueteretur delictum, & signetur peccata, & exorentur iniustitia.] Tria etiam membra hæc dumtaxat reperire est in Africano apud B. Hieron. similiter & apud B. Prosperum locis citatis, neque uerò etiam plura in editione Latina B. Hieron. ex Hebræo. Clemens tamen Alexandrinus Strom. l. 1. quartum membrum interponit: & delet iniquitates. & Græcè item additur: καὶ ἀπαλειψῶν τὰς ἀνομιὰς, quod Latine translatum est: & ad delendum iniquitates. Perim uideatur id aliquando ex margine in textum irrepisse ad interpretationem secundi membri, καὶ τῶ σφραγίσαι ἀνομιὰς, quod ut signentur peccata, ueteres omnes uerterunt, phrasi scripturæ, quæ signari seu obsignari accipit, pro: adimpleri, sinem accipere, & proinde etiam deleri.

56. & ut signetur uisio & prophetes.] Id est, adimpleatur, quod B. Prosper translulit, & B. Hieron. ex Hebræo, iuxta illud: Lex & prophete vsque ad Ioannem, quemadmodum etiam infra interpretatur ipse Auctori.

TERULLIANUS
Annotati omnibus
MELI.
A. V.
16.

Quum autem etiam variant Graeci cod. legentes aut: ... aut: ... et illud etiam discretis ...

57. integrando & reardificando. Quum paulo post haec verba repetens vertat istud hoc modo: respondere me tibi, ad verbum ex Graeco: ...

58. Hebdomadas septem & dimidiam & lxxii. & dimidiam. Illud septem & dimidiam adiecimus, tum quod hoc discretis verbis interpretetur ...

59. & conuertet & edificabitur. Clemens Alexandr. conuertetur. sed magis illud placet, eo quod Graece sit: ...

70. (seu Theodotionis, secundum cuius editionem editum scribit hunc librum B. Hieron.) & rursus edificabitur, sicut & Latina ex Hebraica editione.

60. in letitiam. Certè si usquam alibi, tum ex precedent. tum ex sequentibus in hoc capite, constat verum esse quod scribit B. Ambrosius. ...

61. & conuallationem. Hoc vicissim Graeca voci

περίτερος magis correspondet, quam quod alij murum verunt: quandoquidem Ier. 16. vertatur: circummurale.

62. & innouabuntur tempora. Sic etiam Clemens Alexandrinus, pro eo quod Graece est in edit. Basilienf. ...

63. & non erit. Etiam hic variat ab omnibus alijs, qui Graece sit ...

64. & ciuitatem sanctam, patet tum ex istius verbis supra, & infra, que etiam sic olim leguntur ...

65. vsque ad finem belli, &c. Variam etiam lectionem Graecorum codicum monstrat, quum hic etiam vsque ad finem belli, quod conciderit, ...

66. Et confirmabit testamentum multis. Confirmatus in, uti legebatur: in multis, quod neutra illa lectio neque Hebraea ...

67. auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, & vsque ad finem temporis consummatio dabitur super vastatione. Illud: meum, habet etiam Clemens Alexandr. ...

ἰδὲ αὐτὸν ἀπαγορεύει, quod vertere licet. & ordinabit super interitum seu desolatione. Atqui Clemens Alexandrinus posteriori loco addit lectionem hanc nonnihil à precedentibus diuersam; καὶ ἡμεῖς ἐστὸν ἀδὸς καὶ ταπεινῶσι θυμίαμα θυσιῶν, καὶ πλεονεξίᾳ φανατικῶν ἑσθῶν, καὶ ἀπορίας διδύμου ἀφαιρέσει, quam sic interpretatur eius interpres. In medio hebdomada cellare faciet thymiaia sacrificij, & expansio destructionis vsque ad consummationem, & infat destructionis libaminis. Atqui vel hinc patet verisimile esse quod prafat. in Coment. Danielis asserit B. Hiero. tres fuisse editiones huius Prophetie, nempe Aquila, Theodotianus, ac Symmachus, sed tamen iuxta Theodotianum Ecdesias legere.

68. in sexaginta duabus hebdomadibus.] Mendam aperit simo ita correximus, quo legebatur, contra scriptura sacra, & Auctoris sententiam, lxxii. Sive autem legas: ostendimus, sicut exc. hactenus, Pomerius & Glossa Ordin. sive ostendimus, uti B. Hieron. perinde est, & similiter, an legas: Numerabimus, uti vulgo, an Numeremus, quod habet Pomerius. Sed legimus paulo post n. 69. cum B. Hieron. Pomerio & Glossa: quoniam, pro: quomodo. Legit deinde Pomerius: Intellige prophetationes sermonis huius, sed placet vulgata lectio: Et intellige & conice à protectione; seu: Prophetatione (quod legitur B. Hieron. & Glossa) sermonis.

69. Vnde à primo anno Darij debemus computare, &c.] Cum Darij annum primū intelligat, explicat max. cum adiungit: Darius enim regnavit annis xix, quod propter Reges Persarū seu Medorum sequentes non potest nō de Dario Notho, aut saltem Longimano intelligi. Fuit itaque ipse in ea sententia, quod sub hoc Dario hanc visionē vidit Daniel. Quod etsi sit contra omnium aliorū sententiā, & sub nomine Porphyrij impugnet eam B. Hieron. initio huius Prophetie; confirmatur tamen ab Abben Esra, qu. in c. i. Danielis. dicit enim hunc vixisse admodum sēte temporibus Esler. Videamus ergo an ne aliquo modo cū hystoria possit consistere, quod vsque ad hunc Dariū vixerit Daniel. Imprimis autē (ut hoc semel admodum notemus, diuersam hanc 70. hebdom adarius computationē provenire, partim ex 4. prophetiis de reedificatione Hierusalē, Hierem. 25. Hierem. 29. Daniel 9. & 1. Esdr. 5. ac 6. partim ex diuersitate Regum, qui Darij cognominati sunt, & maxime annorum quibus regnarūt, immo etiam predictione angeli, 4. Esdr. 7. de reuelatione Iesu post annos 400. & morte Christi post tempus illud.) Danielis 1. & 13. constat, anno 1. Nabuchodonosor translatum eum in Babylonem (iuxta quādam, annorum 12. aut ad summum 15.) puerū anno 3. Regni Ioachim Regis Iuda, anno 11. ante euerisionem templi Hierosolymę, que contigit anno Nabuchodonosor 12. Porro à captiuitate Ioachim filij Ioachim eodem anno, aut saltem ab euerisione orbis, vsque ad reditum & captiuitate sub Cyro, anni 70. Ab illo, vsque ad Dariū Nothū, quem confundūt Hebręi cū Longimano iuxta calculum Genebrardi anni 50. Si itaque id ipsum senserit Auctor, fuerit Daniel annorū circiter 140. aut ad summum 150. Quod ipsum quidam persuasum potuerit esse Tertulliano, quia Philo Iesu filio Iosedech attribuat annos atatis centū triginta, & Neemie Turnault lib. 3. de dog. Eccl. annos 140. & alij quidā. Genebrardo teste, asserant Esra & Neemiam ad Alexandriū vsque Magnū vixisse: Ergo Danielē vixisse annos 140. aut circiter dici possit. Videtur autem in hanc opinionem Auctor & Porphyrius incidisse ex eo, quod alibi apud Danielē fiat mentio Darij

Medi: hoc loco autē: Darij filij Assueri. & verò Logimanus Assueri filius ab omnibus scribitur. Si id Lectori nō placet, meminerit etiam hic committi πηνήν υἱοῦ ἀμείπτητα, ab Auctore nostro; sicut & in numeris annorū Regū sequentiū dissecit longē ab aliis Auctoribus.

70. Darius enim, &c.] Quandoquidē hebdomada lxxii. & dimidia, efficiunt (ut infra dicit Auctor) annos quadringentos triginta septem & menses sex, constat numerū decem annorum Regibus qui sequuntur, aliquot in locis, qui à nobis adnotantur, necessario supplendum esse, ex B. Hieron. Pomerio, & Glossa ordinaria, quam antea nō computaretur in vulgatis codicibus plures quam ccccxxvii anni. Anni autē ccccxxxvii, menses vi. ut semel id hic dicam, sic conscribuntur. Imprius Anni Darij xix. Artaxerxis xl. Ochi xxiiii. Argi i. & alterius Darij xxxii. conscribunt annos cv. Deinde Alexandri xii. Soteris xxxv. Philadelphi xxxix. & Euergetis xv. sunt simul anni cxi. Item Anni Philopatoris xv. Epiphaniis xxiii. Euergetis xv. ac Soteris xxxviii. faciūt annos cviiii. Denique Anni Ptolomei xxxviii. Cleopatrae folius xv. & menses vi. Eiusdē cum Augusto xiiii. & Augusto xli. computum reddunt annorū cx. Porro ex his omnibus conscribitur summa annorū ccccxxxvii, mensium sex.

71. Argus anno vno.] Ab Eusebio nuncupatur iste: Arles, à Sulpit. Arle. cui interim ab illis aut 4. aut 3. anni tribuuntur, Dario 6. duntaxat.

72. Alexander Macedo annis duodecim.] Ita haud dubie legendum ex B. Hieron. in 11. cap. Daniel. Be- roso & Sulpitio Senero hist. sacre l. 2. & Glossa ordinaria, pro eo quod antea & hic & apud Pomeriū: decem. Et possunt concordari cū Eusebij annis sex duntaxat, quia ille successori Ptolomeo Lago (qui hic & Iosepho Antiqu. l. 12. c. 1. Soter vocatur) attribuit annos 40. Auctor verò duntaxat 35. ita ut solum in vno anno differant. Atque legimus ex tribus illis: post eum, pro: Postea.

73. Cui succedens Philadelphus regnavit annis triginta nouem.] Etiam hoc ex Pomerio & Glossa, pro eo quod erat: cui succedit Philadelphus, & regnavit an. triginta octo. Atque adeo etiam apud B. Hieron. castigandus hic annorum numerus; qui legit non male: cui successit regnans. Atqui omnibus his Ptolomei nomen fuisse, quos hic suo cognomine appellat, patet ex Iosephi lib. 2. cōtra Apionē, & maxime Eusebij Chronico sub initio.

74. Item alius Euergetes annis viginti nouē.] Sic rectius B. Hieron. & Glossa ordinaria, quam vulgati codices: viginti septem. quare etiam sic legendum apud Pomerium, & ibidem bis reponendum: Euergetes, pro eo quod est ex librorum negligentia: Esepchas.

75. Soter annis triginta octo.] In hoc tres illi consentiunt, pro eo quod mendosissimat: triginta quatuor duntaxat. Atqui pro isto vno recensentur duo apud Eusebium, Ptolomeus Physcon, & Ptolomeus Alexander.

76. Ptolomeus annis xxxviii.] Omnino sic castigandus hic locus etiam apud tres predictos Auctores, pro: xxxvi. ut constet numerus annorū ccccxxxvii, maxime quia Eusebius Ptolomeo Cleopatrae filio (si mēdosus non sit codex) octo, & Ptolomeo Dionysio triginta annos attribuat, quos duos pro vno & eodē alij connumerant.

77. mensibus sex.] Ita etiam omnino ex Glossa ordinaria, pro eo quod alij quinque, cum hic, cum postea, & ex tribus illis, de Augusto: annis quadraginta tribus, pro: quadraginta octo. nam xiiii. anni cum Cleopatra & xlii. post illum fuerunt (ut inquit Auctor)

TULLIANUS
Annotati omnibus
MELLI
A. V.
16.

anni quinquaginta sex.

78. Videmus autem quoniam quadragesimo & primo anno imperij Augusti, &c. nascitur Christus. [Magis etiam illud placet Pomerij, quam quod alij: videamus; maxime cum Glossa ordinaria habeat: Scimus. Atqui quamquam alij plerique 42. Augusti anno Christum natum scribant (sicuti Euseb. Eccl. Hist. l. i. c. 5. & Epiph. her. 5. l. in Anacratu, & lib. de pond. & mesur.) cum Tertulliano sentit Ireneus l. 3. c. 25. qui asserit natum Christum circa annum Augusti 41. & utramque sententiam refert Clemens Alexandr. l. Stromatum, ubi dixit Christum natum anno Augusti 28. post demittam Cleopatram (que victoria contigit anno imperij eius 13. consensu omnium) & deinde addit aliorum sententiam, qui subtilius (inquit) Natali Domini non solum annum, sed & diem addunt, quem dicunt x x i x. anno Augusti (sic enim legendum pro eo quod medose iterum est 28.) in 25. mensis Pachon (quem nos Decembrem dicimus) natum. Deinde se diligenter excutiatur Epiphanius, ex eo quod natum dicat Consulatu Augusti & Silvanii, pater eandem fuisse illius sententiam. Anno enim urb. cond. 751. Imperij Augusti 42. Consules fuerunt Imp. Caesar Divi F. C. N. Augustus x l i i. & M. Plautius M. F. M. N. Silvanus; qui, si coputemus ab ipsa occasione Iulij Cesaris, que contigit I. diebus Martij, quadragesimus secundus; sit vero ab anni sequentis initio, dum v. Kal. Decembris Triumvir Reip. capessenda constitutus fuit cum Lepido & M. Antonio, quadragesimus primus duntaxat. Quare recte Orosius natum dicit Christum, anno x l i. (sic enim haud dubie castigandus est) fere emenso, id in mente nempe anno 42. De quo plura vide in Fewardentij Adnotat. n. 26. in S. Ireneum. Verum quod hic et paulo post habet Auctor, post mortem Cleopatram, certe ad lapsum memoria pertinet, & tamen geminum esse vel inde patet, quod coputatione sequenti annorum ccccxxxvii. coputes & annos Cleopatram sub Augusto xlii. & preterea Augusti xlii. quum revera solum debuisset computare (vri Clemens Alexandrinus) annos Augusti post Cleopatram xxxix. Atque adeo rursus hallucinatur, quum dicit superuixisse Augustum post natum Christum annos xv. qui alioqui secundum priore eius coputatum non potuit vixisse post Cleopatram an. 13. & suus 41. quam annos duos; quippe que fatetur iuxta communem omnium sententiam imperasse duntaxat annos numero lvi. ubi etiam hoc loco, additur vox: numero, ex lectione Pomerij, B. Hieronymi, ac Glossa ordinaria, qui etiam legunt: & erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi & in annum Augusti xli. post mortem Cleopatram anni ccccxxxvii. menses sex, rectius meo iudicio, quam vulgari cod. in die natiuitatis Christi anni x l i. Efficiuntur autem anni ccccxxxvii. menses v. Sicuti etiam quod habet Pomerius: remittuntur, magis placet quam quod erat: tribuuntur, quia improprie dicerentur tribui peccata, pro: dimitti. Item: ipso, pro: illo, ex iisdem legimus; ipse est signaculum. Perinde est autem siue legatur: neque Prophetes est qui, siue: neque Prophetia est que.

79. sanctificante aquas in suo baptifimare. [Simile est illud B. Cypriani Sermon. de Baptifimo Christi: Veniebat Christus ad baptifimum, non egens lauacro, in quo peccatum non erat, sed ut sacramento perennis daretur auctoritas. Loci adnotandi contra Caluinium & alios, qui negant aquam in baptifimo necessariam; qualis etiam est Epist. 2. B. Cypriani ad Donatum, ad quam Adnot. nostras videat Lector n. 8. & infra latius lib. de baptif. num. 3. Ex iisdem autem Auctoribus, & maxime Pomerio, legimus:

videamus (omisso: quid superfluo) alia septem & dimidia hebdomada, pro eo quod legebatur: dimidia. & retinimus; que sunt subdivisa, pro eo quod Glossa ordin. qua superflua dicitur: quod illud legant B. Hier. & bis Pomerius.

80. Post enim Augustum, &c. anni xv. efficiuntur. [Similiter Clemens Alexandrinus disertis verbis Stromat. l. i. & confirmatur hac sententia, atque adeo quod 41. anno Augusti natum sit, quia Consulatu duorum Senatorum, iuxta Epiphanius & secundum Fastos Consulares, Col. xij. ANNO AB VRBE COND. DCCLXVII. AD XIV. K. SEPTEMBR. IMP. CAESAR DIVI F. AVGVSTVS MORTVVS EST. AT TIBERIVS IVLIVS AVG. F. DIVI NEROS CAESAR COGNOMEN AVGVSTIVM IMPERIO ACEPIT. Atqui à supradicto anno urb. cond. 751. usque ad 766. sunt anni xv. Atqui videtur legi debere, Primu Augusti, pro: Post enim Augustu: quia isti anni xv. ipsius sunt Augusti.

81. Cui succellit (ita est Pomerio, pro: succedit) Tiberius Caesar, & imperium habuit annis xiii. mensibus vii. diebus xx. [Annos xiii. Tiberio adfirmat & Clemens Alexandrinus, addens tamè aliorum sententiam de annis 26. Euseb. vero annos 24. Epiph. lib. de mens. & ponder. 23. Quare tametsi B. Hieron. Pomerius & Glossa ordin. legunt xxviii. placet tamen vulgata lectio, maxime quum dies Auctor non computet. Nam ut est in dictis Fastis Consulariis, ANNO AB VRBE COND. DCCLXXXIX. AD XVII. KAL. APRIL. TIB. CAESAR DIVI AVG. F. DIVI IVLII NEROS AVGVSTVS MORTVVS EST. Antiqui autem Augustu supradicto anni v. c. 766. ad mensis usque Martium anni 789. sunt duntaxat anni xlii. menses vii.

82. Huius quindecimo anno Imperij passus est Christus, annos habens quasi xxx. quum patereur. [Glossa ordin. legit baptizatus est, omittens autem illud: quom patereur; quantum apparet, existimamus Auctorem consentire cum communis sententia, quod anno xv. Tiberij baptizatus sit Christus quasi annorum 30. & xviii. passus. Verum praterquam quod correptae sunt dictas Fastos Consulares duorum Geminarum, sub qua positione Christi contigit, mox addit Auctor, & B. Hier. & Pomerius illud constanter legunt. Deinde ipse Auctor lib. i. adversus Marc. infra Tom. 3. asserit; Dominum xii. Tiberij Caesaris anno reuelatum, hoc est predicationem suam cepisse: cui si addatur tres predicationum annus, perveniunt ad xv. Denique Euseb. in Chron. ad ista verba: Tertullianus (inquit) in eo libro quem contra Iulianu scripsit, affirmat Christum 41. anno Augusti natum, 15. Tiberij passum esse. Verum de hac erronea cum sententia scripturae contraria Luc. 3. latius inter Auctores rores, nostris in Prolegomenis.

83. Itè Caius Caesar, qui & Caligula, annis 11. mensibus viii. diebus xlii. [Ita Tertullianus videtur omnes, Clem. Alexandr. sua quidem sententia 111. annorum autem (qua est & Eusebij) 111. annos adfirmat mens. x. dies viii. & comprobatur posterior sententia lib. verbis Fastorum Consularium: AN. N. C. DCCXCIII. AD III. K. FEBR. C. CAESAR AVGVSTVS GERMANICVS OCCISVS EST. Nam à mense Martij anni 789. usque ad mensum Ianuarii anni 793. non potest sunt coputari 1111. sed duntaxat tres anni x. menses xv. dies; à quibus nonnihil dissentit hic Auctor, Porro illud Tiberius Claudius annis xlii. mensibus vii. diebus xlii.

xx. desideratur apud B. Hier. Pomer. & Gloss. ordin. & vero omitti debet, ut constet sententia Auctoris de annis duntaxat LII. mensibus VI. Vide itaque est vel hinc, parit ipsum curiosum fuisse historia, fortassis imitatus in hoc Matthæum Euangelistam, qui in libro Generationis Christi, tres generationes prætermisit, ut (interprete B. Hieron.) tres resardecades non excederet. Consentit interim satis numerus annorum cum Clem. Alexandr. & Fastis, quippe qui regnare cepit mense Ianuario anni v. c. 793. & obiit mense Septembri anni 806.

85. Nero Cæsar annis nouem, mensibus ix. diebus XIII. Sic ex B. Hieronymo & Pomerio, pro eo quod erat: annis vndecim, neque enim plures requiruntur ad perficiendum LII. annorum VI. mensium numerum, quid? quod & dierum omnes numeri sint supersui. Atque adeo qui integrum imperium omisit Claudij, quatuor annis prætermisit Neronis, forte quia postremis illis annis persecutionem in Christianos mouit, sicuti B. Matthæus Euangelista tres impios Reges de sanguine Isabæls prætermisit. Imperauit enim Nero à 3. Idus Iunias dicti anni 806 ad 4. Idus Iunias anni 820. annis XII. mensibus VIII. die 1. quem etiam numerum annorum allegat Clemens Alexand. ubi supra, & accedunt quæproxime Euseb. & Epiph. uno solo mense differentes. Qui autem XIII. illi annis attribuit, ut ipse Clemens & Martyrol. integrum annum pro maiori parte anni computant.

86. Galba mensibus VII. diebus sex. Illi tres, & Iedici: diebus viginti octo, sed illud placet, quia imperauit duntaxat VII. mensibus & diebus paucissimis, nempe à III. Idus Iunias, usque ad XVIII. Kal. Febr. Et consentit Clemens Alexandrinus in secundo suo computo, nec dissentit ubi supra à Epiphani. in mensibus.

87. Otho mensibus tribus, diebus quinque. Imperium occupauit M. Saluius Otho Cæsar à dicto die XVIII. Kal. Febr. usque ad XII. Kal. Maias, quod tempus tres fere menses continet, quare non recte secundo loco Clemens, (si emendatus sit codex) quinque menses numerat. Cum Tertull. consentit Epiphani.

88. Vitellius mensibus octo, diebus decem. A Vitellius imperauit à dicto die 12. Kal. Maias usque ad 9. Kal. Ianuar. quo die occisus est, & illi successit Vespasianus, nepes mensibus octo & diebus aliquot, quare magis placet etiã illud: decem, quam quod alij: xxviii. maxime quia consentiant cum eo numero Epiph. & Clemens.

89. Vespasianus anno primo Imperij sui debellauit Iudæos. Quam Ioseph. de bell. Iudæic. l. 7. c. 18. describit verbis tradat capitã Hierosolymam secundo anno Vespasiani, 8. Septembris. Auctor istud refert ad debellatam Iudæam præter solam Hierosolymam.

90. Et sunt anni numero quinquaginta-duo menses sex. Antea legebatur corruptiss. quadraginta duo, quia hebdomada septem, annos LII. menses sex consistunt. Et vero sic legunt constanter B. Hieron. Pomerius & Glossa ordin. Ex quibus iterum addidimus: numero, & legimus: à Daniele, pro: in. Porro anni quinquaginta duo menses sex sic colliguntur. Augusti post natiuitatem Christi anni xv. Tiberij anni XXI. menses 7. Caij anni III. menses VIII. Neronis anni IX. menses IX. Galbæ menses VII. Othonis menses III. Vitellij menses VII. Vespasiani an. I.

91. Nã imperauit annis vndecim. Ira constat B. Hieronymus, Pomerius & Glossa ordin. sed videtur legitimum debere nouẽ. Neque enim amplius quam nouẽ anni & menses quinque aut circiter reperiri possunt à IX. Kal. Ian. anni v. c. DCCXXI. quo die occisus fuit Vitellius, usque ad VIII. Kal. Iulij anni DCCXXXI. quibus Vespasianus mor-

tuus est: & ad summũ, si computemus initium à tempore quo in Iudæa Imperator appellatus, anni IX. menses X. & dies aliquot, quemadmodum illi attribuit Euseb. in Chronicis.

92. & Rufio Gemino. In Fastis Cõsularibus Goltzij vocatur C. Fufius Geminus. Severus Sulpitius Fufiũ nũcupat, hist. sacre l. 2. ubi Auctoris hęc sententiã sequitur.

93. die VIII. Kal. Aprilium, die prima azy morũ, quo agnum vt occiderent ad vesperã, à Mose fuerat præceptum. Hinc imprimis confirmatur eorũ Patrum sententiã, qui eodẽ die, nempe VIII. Kal. April. passum scribunt Christũ, quo B. Virgini annuciatum. deinde Latinorũ omnium conformis expositio Euangelistarum triũ Matth. 26. Marc. 14. & Luc. 22. quod XIII. luna primo azy morum die iam vesperi incipiente, celebrari Pascha Christus cum discipulis, & eo ipso die ipse tamquam verũ Pascha immolatus & passus sit, cõtra Euthymij & recentiorum Grecorum opinionem non probabilem, qua voluit Christũ Pascha anticipasse, de qua difficultate videat Le Eor. ne hic prolixiores simus, D. Cornelij Iansenij Gandauensis pie memorie Episcopi Comment. ad Concord. Euseb. Ex quo comprobatur etiam receptiss. Ecclesie Romane dogma, quod in pane & vino Eucharistia sacramentum Christi instituitur, quippe quom Exod. 12. quisquis is diebus fermentati panem manducasset, peritura diceretur anima illa de Israhel; qua de re existat insignis tractatus B. Angelini Cantuariensis contra Grecos.

CAP. IX.

94. Incipiamus igitur probare, &c. Titulus huius capituli, quem iterum ad marginem aduocamus, est iste ITEM PROBATIO NATIUITATIS CHRISTI, cui addimus: EX PROPHEIIS. Atqui magnam huius capituli partem ab eo loco: Porro (inquiunt) ille qui venit, &c. post paginas aliquot penẽ ad finẽ usque, paucis omisit, & quibusdã lineis subinde interpositis, descripsit Auctor, infra T. 3. adu. Marc. lib. 3. Et cum imitatus est B. Cyp. Test. l. 2. adu. Iudæos c. 9. 10. 12. & 13.

95. non pusillum vobis certamẽ cum hominibus. Vide Adnot. nostras dicto loco in B. Cyprian. n. 48.

96. quoniam Deus præstat certamen. B. Cyp. legit: agonem, tum ibi, tum epist. 9. de Mappalico, quo loco vide Adnot. nostras n. 15.

97. Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filiũ. Sic constanter vbique Tertull. tum paulo post & loco citato, tum etiam Tom. 3. l. de carn. Christi, quare addidimus: in vtero, maxime quum legatur etiã à B. Cypriano utroque loco mox citato, de quo latius ibidem in Adn. nostris ad Epist. 9. n. 16. & l. 2. adu. Iud. n. 49. Sicut & de lectione tum Tertullianica: & vocabitis nomen eius, tum Cyprianica ac 70. & vocabis, tum denique Chrysoft. & vocabitur. Restituimus etiam ex dicto lib. 3. adu. Marcionem hic & vbique postea: Emmanuel, iuxta Grecos & Hebræos codices, pro: Emanuel.

98. Quoniam priuquã, &c. Periodum hic nouã necessario distinximus, quia hoc non Isai 7. vti præcedẽtia, sed habentur Isai. 8. cap. Ad verbum autem pro eo quod est Græcè apud 70. ἡν ἄρα δύναται δευα σὸς, trãstulit: accipiet virtutem Damasci, pro eo quod transtulit B. Hieron. auferetur fortitudo Damasci, & Hector Pintus ex Hebræo: auferet virtutẽ Damasci. Verum quãdoquidẽ hic & infra scripsit, & l. 3. adu. Marc. legit constanter: aduersus Regẽ Samariæ, videtur legisse Cratærius, pro eo quod ibidem Græcè legitur: ἐναντί, & Latine corã, sicut, in conspectu, sicuti legit Auctor Oper. Imperfect. hom. 2. in Matth. B. Chrys. adscripti, qui interim ibidẽ legit: accipiet fortitudinẽ Damasci, conformiter Auctoresque etiam interpretationem sequitur, intelligens per

TULLIANUS
Annotat omnibus
CAMELI
A V
16

virtutem Damasci, Magos illos Orientales Arabas. Verò de hoc et aliis omnibus que infra reperuntur, latius in Adn. nostris in dictum 3. lib. adu. Marc. ne forte hic prolixiores simus, adnotatis interim locis, quos subinde castigauimus.

99. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, suæ gentis est, &c.] Prætermisimus quod in medio interiebat: id est, Nobiscum Deus, eo quod sequatur: Sesus autem eius, quod est: Nobiscum Deus, &c. maxime quæ lib. 3. adu. Marc. nō habeatur, & quod adiectum esse ex editione Paternac. adnotari Rhemanus. Alludit verò ad illud Matth. 1. Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus. Legimus autem ex MS. Quero, pro: Quare, ac: Equè &c. Item repetimus ex precedentibus ac sequentibus: aduersus Regem Assyriorum, pro: & regnum.

100. crepitacillo.] Crepitacillū (inquit Rheman.) ex ludicris puerilibus est, forma diminutiva à Crepitaculo deductum, sicut à speculo specillum. Aprè verò diminutio vritur, de infanti loquens.

101. iuuenulæ scilicet pregnatus.] Sicut adnotat Rhem. pragnatus pro impregnatione. Legimus autem ex lib. 3. adu. Marc. Nō enim & hic signi ratio versatur, pro: & hic enim, ite: Nec hoc vtique in signū est, & hoc enim infantia est; pro: Et hoc vtique in signū est infantia. Rursus cū MS. & tam intelligitur prophetia, quam renuntiatur expuncta.

102. Manēat enim Oriētales illi Magi infantiam Christi.] Maneant, pro: expectent, quo significatu Terentius Phorm. mansurus patrum dixit. Emendauimus autem ex eodem: creatoris, pro: creatori, ac: ceterarum gentium, pro: certarum.

103. Et Iudas pertendet Hierusalē, &c.] Sic ex lib. 3. adu. Marc. pro: pertendet, eo quod Græcè sit ἔξει & ἔξει, quod quum proprie significet: in acie stabit, seu: pugnabit, vt habet Latina editio 70. magis conuenit illud. Pertendere enim, non item: pertendere, inter alia significat contendere. Sic Cicero pro Corn. Balbo: cū sedentibus pertendemus. Item: obstinatè agere, Propertio l. 2. Eg. og. et Varro de ling. Lat. initio lib. 4. cūm pertenciam a pertendendo scribit deduci. Imò fortassis Auctor ipsam vocē Græcā sic interpretatur, pro: extendet, eo quod ἔξει, πτερόν Grammatico dicatur Præteritum imperfectū, ac si dicat extensū in rem que agebatur nondū perfectā. Quod confirmatur ex eo, quod omnia vbiq; præpositione: in (quod 70. etiam habent) legat: pertendet Hierusalem, pro: extendet, seu: dilatabit, maxime quum instituto magis illud conueniat.

104. Valentiam populorum.] Est ea vox noua Valentia, pro: robur, quod habent Lat. edit. 70. alludens fortassis ad illud Solum c. 2. qui Romā, Græcè πόλις, Latine Valentiam, ab Euandro nuncupatā scribit, ab vrbis nimirum iuuentutis Latine robore, quod etiam ipsa vox Græca πόλις significat. Paulopost autem restituumus ex libro sepe citato: Deum & Regem, pro: Dominū Regem: Item: qua descuerat, pro: qua.

105. Sic & Agyptus nonnumquam totus orbis intelligitur apud illū.] Alludit fortasse ad Isai. c. 19. in quo quum pleraque ad Agyptū pertineat, quedam tamen non solum veteres, sed & Iudæi, interpretantur de mundo Agyptis tenebris inuoluto, & nominatim illud de Ecclesia per totum mūdum dispersa. In illa die erit altare Domini in medio terre Agypti.

106. Sic & Babylon, &c.] Expungēda que ad marginem adscripta sunt adnotatio: Babylon Roma, quod haud dubie ab hostibus Romana Ecclesia adiecta sit, quippe

quum hunc locū contra eam detorquere non vereatur, qui tamē non de Ecclesia, sed de vrbe Roma agit, eaque eo tempore, quo sanctorum debellatrix in Christianis perfectionem mouebat per suos Antistites seu Idolorū Pontifices, sicuti supra initio Apologetici Auctoris allegauimus Adn. nostris n. 2. Verū de hoc latius infra ad dictum l. 3. adu. Marc. vbi idem scholion adiectum est. In eo autem quod sequitur: despoliatos quod habuerat, Synecdochen adnotauit Rhem. Omnisimū verò quod infra omittitur: aduersus Dām, cum omni idololatria sit aduersus Dominum.

107. Accingere (inquit Dauid) ensem supra femur.] Magis placet: ensem, quam quod alibi habet: ensem, eo quod Græcè sit: ἄνω γυναικῶν. Placet etiam vt legitur: supra, pro eo quod est alibi: super, nam vox: ἄνω etiam supra significat, vnde est illud Homeri Iliad. β. ἄνω γυναικῶν ἄνω γυναικῶν.

108. Temptatiuus decore, super filios hominū.] Videtur Græcum illud expressisse ἰσοπέδιο τῶν υἱῶν ἀνθρώπων, vt probetur sua ad verbum versio: Temptatiuus decore, pro eo quod alij: decorus speciei, seu speciosus forma; vnde et ex Græco etiam transfuit vocem antiquam: Temptatiuitate, vstratā etiā Cicero, lib. de Senectute. De qua aliquid etiam diximus Adn. nostris ad B. Cypri. l. 2. adu. Iud. 29. n. 134. Atqui quod hic est: super filios hominū, infra legit: præter, &: super, vtrumque significat dictū πᾶσι, quod alij plerique vertunt: præ filiis, Correximus autem ex eo loco: labiis tuis, pro: cius, quod erat contra omnium codicum fidem. Legimus etiam vti illic: & prosperare, &: prospera, magis consonum voci Græcæ ἰσοπέδιο, quod alij rectè vertunt: prosperè procede.

109. id est Dei fermo diuinus bis acutus.] Leo sapiss. citato inter scripsit ipsam scripturam Apocalypsis. Apostoli Ioannis, ad quam hic alludit, Apoc. 1. iuxta quam etiam omnia voce: vt superflua, legimus: bis acutus dicitur testamentum.

110. Et deducit te magnitudo dextere tue.] Ex MS. I. huius lib. & 2. l. 3. adu. Marc. pro: deducit, præterquam quod præmittit: vēturus nuntiabitur, quæ Græcè est: ἔσθ' ὁδὸν ἡμῶν. Et illic quod legit confirmatum cum editionibus omnibus: Mirificæ dextera tua, præposita est Auctori Psalmorū editio ab alijs diuersa, sicut etiam alibi adnotauimus.

111. Sagittæ tuæ acutæ, per volantia vbiq; De præcepta.] Sic omnino legendum tuum hic, tum alibi, pro: peruolantia. Placet autem magis quod hic est: minime traductionem vniuersiuūque cordis & compungentes & transfigentes, quam quod vbi est, & minime & traductiones cordis compungentes & transfigentes (vnde interim lego: conscientiam quamque, pro eo quod hic erat: conscientia. Nam que. Dicit enim & Lucanus l. 1. triste minantes.

112. Conflabit autem vtrumque, &c.] Hæc iterum paucis interpositis repetit Auctor dicto lib. 3. adu. Marc. præterquam quod ibi Christū creatoris, hic vti Christum Dei nominat.

113. & incipit vocari Iesus.] Ita ex MS. et prædicto loco. Alludit autē ad id quod habetur Num. 13. in translatione Latina, 12. verò iuxta Græcā que hodie exstat ἑπινοήσατε μετὰ ὧν ἄνθρωποι ἔσονται ἡμεῖς ἐν τῇ ἐρημίᾳ. Quæ transfuit B. Augusti. l. 16. contra Faustum c. 19. & cognominat Moyses Aufen filium Naue, Iesum, pro quo prouide male editio Lat. adscripta 70. interpretatur: Osee filium Nun Iosue; Est enim hæc uulgata a Hieron. ex Hebræo lectio. Castigauimus autem: in secundo deserto, pro: seculo; & ex MS. vtriusque: in faciemini huius imagine, pro: imagines. 114. Num

114. Nā qui ad Moysē loquebatur, ipse erat filius Dei, &c. [Istud nō reperitur infra l. 3. adu. Marc. sed similit. l. 2. adu. Iud. c. 5. habet hunc titulum B. Cyp. Quod idē angelus & Deus Christus, id ipsum scripturis usitē confirmans. Vbi vide Adnot. nostras n. 22. & 23.]

115. qui & semper videbatur. [Videtur hoc pertinere etiā ad errores Tertull. quasi senserit idē quod Maximinus Arrianus: filium Dei semper visum esse hominibus, contra quē Latē disputat B. Aug. l. 3. c. 26. Verum de hoc latius inter eius errores, Porro quod sequitur, Deū enim Patrem nemo vidit vquam, & vixit, similit. etiam profuse l. adu. Praxeam, vbi latiss. hoc argumētū tractat, ad quem adeo Lectorem remittimus, sicuti & ad lib. de Trinitat. Tomo 5.]

116. Ecce ego mitto angelum meum, &c. [Adiectum: ego ex MS. tum hic, tum postea, nam legitur in pluribus Græcis, Hebræis, Latinisque codicibus. Retinemus verō: Intende illi, & audi eum, & ne inobediēs fueris ei, quæ omnia plurali numero effertur l. 3. adu. Marc. quia illud Græco textui 70. conforme est, imō & Hebræo & Latine.]

117. non enim celauit te. [Græcē est: ἢ γὰρ μὴ κρύψαι σου, quare rectius hic celauit, quā adu. Marc. celauit, & similit. legitur Act. 20. ἢ δὲ κρύψαι σου τὸν θεόν, συμφοροῦντων, quod vertit interpres Latinus: nihil subterfugit vultū. Quare patet Latiniū interpretem 70. legisse κρύψαι σου, aut simile quid, quum sic vertit: Non enim dimittet te, ac B. Cyp. aliud, quippe qui legit: Et non derit tibi. Ita hinc iterum probatur Græcorum codicum varietas.]

118. Ecce ego mitto angelum meum ante faciē tuam, qui p̄parabit viam tuam ante te. [Citat testimonium hic Malachia, sicut ab Evangelistis Mattheo, Marco, & Luca. Nam apud Prophetam Græcē est: Ἐγὼ ἐπεμψάμην π̄ν σου, id est: ante faciē meam. Paulopost autem legitur ex MS. Quare ipse Christus, pro eo quod corripit, legebatur: quem.]

119. & flōs de radice eius ascendet, & requiescet super illū, &c. [Sic locū hunc Isaia 11. muritum ex l. adu. Marc. supplemus cōformiter editionibus omnibus. Trāspōsumus etiā cū v̄sacem, vti oportet, verba illa: Spiritus consilij & virtutis, spiritus agnitionis & pietatis; vbi ex MS. correctimus illud: virtutis, pro eo quod erat male: veritatis, quam & lib. 3. adu. Marc. transfuit: vigoris, & lib. 5. legur: valentia. Vulgata etiā ex Latini editio: fortitudinis; quæ omnia in idem recidunt cum eo quod Græcē est: ἰσχυρός. Legimus autem vti illic est: flori quidem ob gratiam adæquatam, pro eo quod erat: floridum quidem ob gloriam, ob gratiam adæquatam, videtur namque illud: ob gloriam ad marginē l. pro varia primū lectione adnotatum, postea in textum irrepisse. Sine autem mox: dicit legus, sicut dixit, secundum MS. cod. perinde est.]

120. qui arundinem contulā, id est, quassam Israhēl s̄dem, &c. [MS. concussam. verūm vox Græca ἰσχυρὰ, ἢ ἀσθενὴς, contulā significat. Quod etiam interim Latine reddidit & interpretatur: quassam, quod Græcē est Matth. 12. συντετριμμένων, quare ex lib. aduer. Marc. id adiecimus. Legit etiam secundum 70. & σπινθηρῶν, id est: comminuet, pro eo quod Matth. 8. ἡσυχία, & cetera redduntur per Latinum interpretē: non contingeret. Item apud Isaiam est: λίθον ἡσυχίας, quod vtrumque reddi potest: ac dens sine accensum, & fumigās. Sequitur interim initio huius scripturæ Matth. qui habet: ὄρε ἐξ ἑσπ̄ & δὲ

καὶ οὐ γὰρ ἀντιτάξεται, id est: non contendet neque clamabit, quum Isai. habeat saltem hodie & κερὰ ἔσται & δὲ ἀντιτάξεται, quod interpretatur Lat. 70. interpres: non clamabit neque dimittet. Atqui παρὰ τὸν παλαιόν interpres interpretatur illud: ἀναλάμψεται id est: ipse debet, quum adit: sed lucernā magis fecit ortū luminis vi. Legimus autē ex l. 3. adu. Marc. de vtroque titulo sic dispositam, pro eo quod erat: de vtroque populo sic dispositam. Eodem autem modo hanc scripturam interpretatur B. Hieronym. in suo Commentario.]

121. dispungamus. [Rhenanus interpretatur: ab-soluamus, & recte, quemadmodum adnotauimus ad Epist. 38. B. Cyprian. num. 5. & in carm. de Sodomis, num. 23. quod tunc quidem B. Cyprian. adscripsimus, sed interea Tertulliani esse deprehendimus. Similis phrasis est Tom. 2. lib. de Patientia: eodem exitu dispungetur, vbi idem Rhen. illud Vlpiani citat: Dispungere est conferre accepta & data. ff. de verb. signif. sumpta translatione à ceratis tabulis, in quibus quæ dissoluta sunt nomina, graphis dispungantur. Verum magis placet distinctio Celsij Calcagnini lib. de verb. signif. vbi dicit illud proprie dici: expungere (sicut & nos supra adnotauimus c. 4. n. 15.) sed dispungere maiorem, inquit, vim habet. inde dicitur: quod à rationibus puncta presfigebantur, quæ deinde in dati & accepti computatione, quum subtraherentur, dispungi dicebantur. Nam fuit mos veterū, ut iis quæ sibi constabant, puncta adscriberent. Sic milites prescriptis punctis in albo signabantur, qui siquādo exautorarentur, expuncti dicebantur. Sic suffragatores, Cædatis quibus fauebant, puncta presfigebant: unde Horatium illud in proterbis abiit, de iis quibus feliciter cuncta & proueniunt:]

Omne tulit punctum qui miscuit vti leduli, &c. [122. Ecce Deus noster iudicium retribuit, &c.] Resum hic variat. Auctor ab editione vulgata 70. Græca & Latina: nā imprimis omittit quod supersus illic reperi videtur: ἡσυχία ὡς τὸ πῶς οἰ; & retribuet. Deinde addit: infirmi curabantur, quod ibi non existat. Transposuimus cōformiter 70. & claudus saliet velut ceruus, & multorum lingua soluentur, &c.]

CAP. X.

123. De exitu planē passionis, &c. [Caput hoc inscribebatur his verbis, quæ ad marginē reiecimur: ITEM NEGANTES IVDÆI passionem Christi in cruce, & postea in subdiuisione eiusdem cap. vti in margine etiam reperire est. ITEM PATRIARCHÆ ostendunt figuram crucis. sed quum non placerent, malui hunc titulum presfigere: De passionis Christi prædicatione, ac crucis figura. Atqui etiam istud caput paucis interpositis, & quibusdam omissis, descripsit iterum Tertull. fere ad verbum dicto l. 3. adu. Marc. ex quo multa castigauimus. Imitantur autem B. Cyp. sepedito Test. l. 2. adu. Iud. c. 13. 14. 15. 20. 21. 22. & 23. Item Iulian. Pomerius l. supradicto, & B. Prosper de prædict. & pronunt.]

124. Si autē fuerit in aliquo delicto. [Ita ex MS. pro: delictum, eo quod postea illud iterum legatur. Ad didimus ex eodem: eum, & legimus: in sorte, quod Græcē est: pro eo quod in sorte. Item: quia propter, pro: qui. Hæc autem non habentur infra vsque ad illum locum: Et vtrique sacramentum.]

125. et: Quæ non rapueram, &c. [Locum hunc ita distinximus per varias conuentiones, eo quod ex diuersis, non autem vno Psalmo desumpta sint, quemadmodum ad marginem adnotauimus, de quibus latius infra c. 13.]

126. Item Patriarchæ, &c. [Si iste titulus, & reliqui

TULLIANUS
Annotati omnibus
MELLI
A. V.
16.

precedentes & sequentes essent Tertullianici, haberentur etiam infra l. 3. adu. Marc. atque adeo mea confirmatur opinio, quod ex margine in textu irrepserint uti supra dixi.

127. Itaque imprimis Isaac, &c.] Hunc locum ex illo castigantes, legimus: & lignum ipse sibi portaret, pro: portans; item conformiter MS. Christum figuratum, pro: figuravit, phrasi Tertullianicæ; denique: à Iudæis carnalibus fratribus, pro: ab Isaac à fratribus.

128. Nam & benedicitur in hæc verba Ioseph: Tauri decor, &c.] Prætermisimus: à patre. Neque enim hæc est patris super Ioseph benedictio, sed Moysi, Deut. 33. qua benedixit tribus Ioseph. Transiit autem ventillabit, pro: reuertit. quod magis proprie vertit Latinus 70. interpres: cornu petet.

129. rhinoceros vnicornis.] De hoc ita Plin. Nat. hist. l. 8. c. 20. si idem ludis (nepè Pompeij Magni) et Rhinoceros vnius in nare cornu, qualis sepe visus. Et hic genitus hostis Elephantis, longitudo ei par, crura multo breviora, color buxeus. Ego vero hunc Auctorem citandum duxi, contra eorum opinionem, qui putant Rhinocerotem vnicornis nusquam in rerum natura fuisse, quem aliquot eorum cornua existant insignia apud S. Dionysium iuxta Parisios in thesauris Regis.

130. vel Minotaurus bicornis.] Fabulam tractat Diodorius Siculus l. 5. c. 13.

131. cuius cornua essent crucis extima.] De figuris, imò & imagine crucis, Lector videat supra Adn. notas ad c. 16. Apol. n. 238. Atqui partim ex MS. tū hic, tum l. 3. adu. Marc. partim ex exc. castigauimus: crucis extima siue extrema, pro: æstimata; & suppleuimus: cœnua vocatur; item legimus: stipitis, pro: stipite; & deiiciens de cælo, pro: descendens.

132. Simeon & Leui perfererunt iniquitatem ex sua secta, &c.] Ad verbum translulit illud quod Græcè est ἐξ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν, pro eo quod Latina 70. editio: sui propositi. Legimus etiam ex MS. hic. & exc. infra: In concilium eorum ne venerit anima mea, &c. pro: veniat, eo quod sequatur utrobique: & in statione (Græcè ἐν τῇ σταθῶν) eorum ne incubuerint iecora mea, quod malo, quam: viscera, eo quod Græcè sit τὰ ἕκτα ἢ τὰ ἄλλα. Legimus etiam inde paulopost: alicuius bonis ipsis exprobat carnificiam, pro eo quod erat: alicuius & non ipsis, ac: tunc tantum, & vbi nomen Iesu dimicabat, pro: dicebatur. Item: diabolus publicabatur, pro: designabatur. Sive autē legas: facie humi volutata, uti hic siue: volutata, sicuti infra, perinde est.

133. Dominus regnavit à ligno.] Sic ex MS. hic & exc. infra, pro: regnabit, nā illud legitur Græcè & Latine. Sicuti etiam illud: à ligno, rectè additur ab Auctore tum hic, & iterum c. 13. tum lib. 3. adu. Marc. non modo in editione Romana, ex qua versus ille Paschalis in Ecclesia decantatur, sed etiam Gallica, saltem iuxta emendatiores codices Latinos, & inter ceteros Donatianicum Bibliorum MS. quem Aureum vocat Erasmus, ob aureas capitales litteras. Et alij veteres id ipsum legunt nominatim, inter Græcos Iustinus Martyr contra Tryphonem; & ex Latinis Auctor l. de Monte Syna & Syon inter opera B. Cyp. Arnobius in Psal. ac Theodul. car. de passion. in hæc verba:

David fideli carmine, dicens:

In nationibus regnavit à ligno Deus.

Quomodo legit MS. hoc loco nempe: Deus, sed illud: Dominus, retinimus. Vt quæ adeo ut non possum assentiri Iac. Fabro Cōment. in quintuplex Psalterium, qui putat paraphrasticis tantum esse adiectum pro pia alicuius deuotione: sed e contrario sentio genuinā esse lectionem, maxime quia etiam ipse ea lectione agnoscat in veteri Psal. editione ante B.

Hier. atatem: Nec quid obstat quod in Hebræis codicibus non legatur, quia potuit à Iudæis expungi sicuti multa alia, quemadmodum latius prosequitur Reuerendiss. longæque eruditiss. D. Guil. Lindanus Episcopus Ruremundensis. Et qui legimus ex MS. & exc. infra: aliquam proprie vestis notā, pro: aliquam proprietate vilius nouæ: noua gloria, pro: nouam gloriam; item: superiorem prophetiam, pro: priorem. Denique: in corpus eius, pro: corpore, quod habet Lugdun. editio.

134. panē corpus suū appellans.] Videtur alludere ad verba illa Euāgelistarū & B. Pauli: Accipite Iesum panē, &c. et ait: Accipite & comedite. Hoc est corpus meum. Quare magis vera esset marginalis adnotatio: panem corpus suum appellat, quam que nescio à quo irrepserit: corpus in panem; maxime quum illud: in panem, merito dabitur quis an genuinum sit, quin panis legi debeat in panē, seu uti MS. infra l. 3. adu. Marc. panis, ex quo corremimus: figurauit, pro: nunciavit: Vbi etiam plura de hoc loco, hoc addito, quod confirmet dictæ verbi veritatem corporis Domini in Eucharistia. Legimus autem paulopost, sicuti infra, prædicationē, pro: prædicationem.

135. Foderūt (inquit) manus meas & pedes.] Latinus censet legendū sicuti supra c. 8. & hoc ipse c. infra c. 13. Exterminauerunt. Verū quia MS. & exc.annes tum hic, tum l. 3. adu. Marc. constanter legunt: Foderūt, retinimus, eo quod videatur modo hoc, modo illud legitur, se fortassis (uti idē Latinus adnotauit) quod in quibusdam exemplaribus legisset ὀποῦσαν, quod est: foderunt, & in aliis ἐξέσκαψαν, id est exterminauerunt, maxime quum etiam B. Cyprian. l. 2. Testim. adu. Iud. c. 20. legat: Extirperunt. Legimus etiam ex MS. de cornibus vnicornorum, secundum editionem Romanam, eo quod alludat mihi meminisse similibus Terull. lectionis, pro eo quod erat elegantius: vnicornus; & infra l. 3. adu. Marc. vnicornis. Alludit autem ad id quod supra dixi: eminentes cornua vocantur, vnicornis autem media stipitis palus.

136. & Deus voluit à morte eximere animā eius, &c.] Istud Paraphrasticis translulit ex eis que sequuntur, nā primū habetur Græcè & Latine apud 70. & Dominus vult mundare eum à plaga, et paulopost: Et vult Dominus in manu eius conferre dolorē animæ eius. Plaga autē & dolorē, mortē interpretatur. Atqui paulopost suppleuimus ex MS. Sic & exc. infra: Nec sepultura eius est nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est medio nisi per resurrectionē, quas duas veteres editiones iterū paulopost legimus, nempe per resurrectionē, & post.

137. & tenebretet super terram dies luminis.] Videtur legisse: ἡ ἡμέρα φάτος, eo quod hodie legitur in lumine, qui interim malè omittit: super terram.

138. Pascha esse Domini, id est passione Christi.] Videtur Pascha interpretari à πᾶσθαι, id est pati, & malū ex Hebræo Phasē derivatum, uti latius prosequitur Reuer. D. Iansenius in Cōment. Concord. Euan. Legimus autem paulopost ex l. edit. & MS. & vt (pro: vt & prophetia impleverunt, properavit, &c.

CAP. XI.

139. DE VASTATIONE HIERSALEM post passionem Christi.] Perum hunc huius capitulum ad marginem cum præcedentibus retinimus, inquitur ab eo loco. Nam & pro merito, &c.

140. & plangētes Thāmus.] Ita & Græcè est, pro quo Latinus ex Hebr. interpres vulgatus vertit: Adonides. Videtur autem bis legisse, quum in Græcis hodie exemplaribus semel dicitur reperitur. Deinde hic & paulopost

ubi legitur: Numquid modica (seu, ut mox loquitur, pusilla, Græcè μὴ μικρὰ) domui Iudæ; quum Græcè legatur, malui sequi lecturam MS. domus; qui etiam constanter legitur, Iudæ, bis, pro eo quod semel hic erat: Iudæ, et Græcè est: ἰσραήλ. Porro etiam illud ex Græco ad verbū: inter medium ἐλάμ, pro eo quod B. Hier. vestibulum. Legimus etiam secundum 70. & 1. edit. viginti quinque viti, pro viginti; nam & H. ebraice veritati respondet. Item: quæ fecerunt hic. Quoniam impleuerunt, pro eo quod erat: quæ fecerunt hi? & in MS. quæ fecerunt hic quoque. Impleuerunt. Denique: & exclamabunt. Aliqui neque in fontibus extat illud: sed neque miserabor.

141. Et clamauit in aures, &c.] Continuatō quidē est verborum Ezechielis propheta, se d. noui capitis vitiū. Rectius autem transferretur ab Auctore: bipennis, pro: πλάγῃ, sed hodie Græcè nō extat, dispersionis, seu quod vitiū Latinus 70. interpres: exterminationis, & B. Hier. ex Hebræo: interfectionis. Legimus autem vtiobique cum Græcis & MS. poterē, pro: poterem, & in subduali, pro: subduali, eo quod Græcè est εἰς τὸ ἀσφύγιον. Cherubin autem videtur sēminino genere, vti supra, si vera sit lectio super eam.

142. Trāsi mediam Hierusalem.] Citat etiam scripturam illam de signo Tau infra lib. 3. adu. Marc. vbi de illo latine, quomodo & supra Adu. nostr. in Apolog. citatis cap. precedent. & imitatur in eodem illum B. Cyr. l. 2. Testim. adu. Iud. c. 22. hoc titulo: Quōd in hoc signo crucis salus sit omnibus qui in frontibus notantur. Quo loco vide Adu. nostr. n. 105. Cum Cyr. autem, MS. & Græca edit. 70. maluit legere duntaxat: Trāsi mediam Hierusalem, omīssa voce: per, quā quod habet infra adu. Marc. Petrus in medio portæ, in medio Hierusalem. Illud verō Tau habent MS. vnus hic, & 2. infra, sicut & excussit omnes. De vera etiam sequitium verborum lectio vide Adu. nostr. in lib. eiusdem Cyr. ad Demetr. n. 52. & 53.

143. Sicut Moses ante nuntiabat in Exodo.] Quum non in Exodo, sed Deuter. 28. habeantur scripturæ verba quæ citat, etiam hic lapsus est memoria Tertullian. aut legendum contra codicum omnium fidem: in Deuteronomio. Certe legimus: vestigio, pro: vestigijs, quōd illud Græcè sit. Miram etiam quōd legatur: in ligno MS. & excussit codices, quum in fontibus nusquam neque apud B. Cyr. l. 2. Testim. adu. Iud. c. 20. aut apud B. August. l. 16. contra Faust. c. 22. illud legatur: genuinum tamen esse videtur ex eo quod dicit Auctor infra c. 13. sed lignum passionis Christi, vnde vita pendens à vobis credita non est.

144. & septem & dimidiā hebdomadarum.] Nempe tempus. Ita verō necessariō legendum, nō & quatuor, sicut corruptissimē legebatur, plus satis manifestū sit supra c. 8. non semel: secundum quod etiam legimus conformiter MS. in absclione, pro: absclionem. Irē paulo post ex l. 3. adu. Marc. & calce huius libri, vbi isdem verbus pene ea repetuntur, quæ sequuntur, suppleuimus: quo talis probatur qualis adnuntiabatur, nō alius haberi debet quā qui illic adnuntiabatur, pro eo quod erat duntaxat: quo talis probatur qualis adnuntiabatur. & iterum: Neque enim dispositio expuncta inueniretur, nisi ille venisset. Castigauimus etiam: quæ completa esse probantur, pro: quæ completa sunt.

CAP. XII.

145. Aspice vniuersas nationes, &c.] Rectē hoc ca-

put inscribitur hoc titulo in marginem reiecto (nam genuinum non esse constat ex sapediō 3. adu. Marc.) ITEM DE CLARITATE GENTIUM IN CHRISTO IESU, quāquam hic paucis duntaxat id traçter, quod initio & rursus c. sequi multa habeat eodē pertinentia, sicut & latissime B. Cyr. Test. l. 1. adu. Iud. c. 21. hoc titulo: Quōd gentes magis in Christū credituræ essent.

146. & ad Deum Christum eius. [Sic ex sapediō lib. 3. adu. Marc. pro eo quod erat duntaxat: & Christum eius. Porro de Christo quōd Deus fuerit, aut illic aut alibi dabitur latius tractandi occasio contra quosdam nostræ temporis sectarios, qui id negare non verentur. Inde etiam legimus: & si audes, nega prophetarum, pro: negare. Quod autem paulo post hic & ibi duntaxat dicit: Dauid filium, in calce libri Salomonem exprimit.

147. Ecce dedi te in dispositionem gentiū, &c.] In eadem sententiam ex Isai. c. 42. priora hæc verba allegarunt BB. Paulus & Barnabas Act. 13. Conformiter sequentibus Græco more legimus: aperire oculos cæcorum, sicuti loco citato, pro: vt aperias.

CAP. XIII.

148. Igitur quoniam filij Israhel, &c.] Caput hoc rectē sic intitulauimus: Quōd omnes prædicte Prophetarū prædictiones iam adimpletæ sint. Est enim quasi Epilogus quidam prædictionū iam inde à sexto capite. Multis autem easdem scripturas hunc Auctorem imitatus transcripsit B. Cyr. in lib. Test. 2. adu. Iud. locis mox citandis.

149. Et tu Bethleem non minima es in ducibus Iudæ. [Sic ex MS. & Græcis B. Matth. fontibus, pro: Iudæ, quem admodum etiam: pascat, pro: pascet. Græcè enim est τὸι μαιεύ. Quod quum vertat Latinus vet. interpres regat, illic, & eandem vocem idem Ioannis vltimo, sicuti hic Auctor, patet antiquitus acceptam à Patribus: pascere, pro: regere. Quod adnotatu dignū contra eos, qui omnem regendi potestatem ab Ecclesia tolli volunt. Videtur autem in eo quod sequitur Hyperbatō, sicut autem: exteri, leges paulo post, vt excussit, sicut externi, vt MS. perinde est. supra enim vertit; alieni.

150. Lex enim præcepit, in captiuitate non licere vnctionem chrismatis regalis confici. [Nescio ad quem locum adludat, nisi forte ad cap. 28. Deuteronomij, vt Paraphrastis ex aliquot commatis hanc sententiam de more suo decerpserit, aut fortassis alia etiam editione aut Aquila aut Theodotionis sit usus, quo casu oporteret accipi: præcepit, pro: prædixit. Illic legitur: Et oleo non unguaris, quia defluet oliua tua, Græcè ἡ ἐλάμ σου & ἡ ἰσχυρία σου ἐκχυθήσεται ἢ ἐλάμ σου. & deinde subiungitur: Filios & filios generabis, & non erit tibi Ducentur enim in captiuitatem. Videtur itaque legisse Auct. Et oleo non ungeris, quia defluet vnctio tua, quia in captiuitatem ducetur. Verum hoc coniectura est. Siquis alius melius sentiat, per me licet. Nisi malit quis locum hunc per sequentia interpretari. Quod quum in captiuitate non fuerit templum, atque adeo nec cornu olei quod in tabernaculo adseruari solebat, non licuisse proinde vnctionem chrismatis regalis confici, quia non supererat cornu quo continebatur, nec permisum erat aliud oleum consecrari, quā Moyse consecrasset, Leuit. 8. Est autem elegantiss. locus de vnctione Regali apud Iact. l. 4. c. 7. Erat (inquit) Iudæis ante præceptum, vt sacrum conficerent unguentum, quo perungi possent ij qui vocabantur ad Sacerdotium, vel ad Regnum. Et sicut nunc Romanis indumentum purpuree insignie est Regie dignitatis adsumptæ; sic illis Vnctio sacri unguenti nomen ac potesta-

TULLIANUS
ANNOTATI ONIBUS
MELI.
A V
16.

tem regiam conferebat. Ob eam causam nos eum Christum appellamus, id est unctum, qui Hebraicè Messias dicitur.

151. nec templum, ubi erat cornu de quo vgebantur Reges.] Alludit ad illud 3. Reg. 21. Supstiq; Sado sacerdos cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem; unde colligitur in templo obseruatum fuisse. At qui ducator veritur, pro: dux, iuxta vocem Græcam: ηγούμηνος.

152. secundum scripturas Prophetarum, &c.] Responsum scripturas adfert, quibus prædictum est (vbi B. Cyprian. hunc locum imitatus scribit l. 2. adu. Iud. c. 20.) Quod cruci illum fixuri essent Iudæi. Paulo post autem ex MS. correximus: à ligno, pro: in ligno, eo quod magis scriptura quam citat, correspondeat. Item: à vobis credita non est, pro: credi non est.

153. Mittite, & interrogate, &c.] Quum Græcè sit ποηστε, quod rectè vertit Lat. 70. interpres: considerate; videtur hic etiam aliam vocem Auctoris legisse. Illud autem (quod inter verba Hierem. inseruit: Et sol media die tenebricauit; ita enim legimus ex MS. pro: tenebrificauit) reperitur Amos 8. Quamquam obiter etiam hoc citauerit supra c. 10. sicut & B. Cypri. l. dicto c. 23. Legimus etiam ex MS. conformiter ipsi fontibus: duo mala fecit, pro: malè. De illa autem lectione: qui non poterant continere aquam, vide Adn. nostras in B. Cypri. l. 1. adu. Iud. c. 3.

154. Remittetis enim nomen vestrum, &c.] Remittetis usurpat, pro: Dimittetis, seu derelinquetis, quia Græcè est: Καταλείψετε. Legit etiam: in terris, pro eo quod est: ἐν τῆς γῆς, id est, in terra.

155. & lignum merium est.] Paraphrasticè hoc addidit Auctor, ex eo quod habeatur: supernatauit ferunt, alioquin apud 70. et Hebræos non legitur, sicut & illud; quod receperunt filij Prophetarum, quum solium vnus ex illis fiat mentio.

156. Sed quoniam hæc fuerat sacramenta, &c.] Similiter hanc scripturam paucis interpretatur B. Cypri. & ipse infra T. 2. Tertull. lib. de patientia.

157. Natiuitatem autem eius quis enarrabit?] Non dubium quin ita legendum sit iuxta editiones Iſaia omnes, non autem: enarravit, maxime quum illud etiam legat B. Cypri. l. 2. adu. Iud. c. 15. & infra l. 3. adu. Marc. Tertull.

158. secundum Prophetiam Osee.] Istud e contrario contra omnium codicum fidem legimus, pro: Iſaia, propter vocis similitudinem, quia non apud Iſaiam, sed apud Osee prophetam inuenitur.

159. Igitur quoniam contendunt, &c.] Sequentia etiam descripsit infra l. 3. adu. Marc. paucis interpositis, ex quo legimus: Christum eorum, & paulo post n. 160. dilucidata per Christum veritate, pro: dilucidata peccata per Christi veritatem.

160. adorandis vanis & noctuis.] Ex eodem castigauimus: adorandis, pro: adorare, & ex edit. 70. noctuis, pro: nociuis; quod corruptè: legebatur mutato t in i. nam & Græcè est: νυκτεπιοι, quod vesperationes significat, quas Auctor noctuas nuncupat, quasi nocturnas, eo quod Lucifuga nocte volitet, quemadmodum etiam B. Hieron. hunc locum interpretatur in Comment.

161. super vineam Soreth.] Sic castigauimus ex 2.

MS. infra l. 3. adu. Marc. pro: Soreth; nam & Hebraicè & Græcè illud legitur, pro quo B. Hieron. transiit: vineam electam illa interim vox amplius significat, nempe vitam optimam, cuius vinea non habent acinos. Castigauimus autem ex MS. charifimatis prioribus, pro: charifimatum roribus, & legimus: ex perseuerantia, ac non multo post: Regionem, pro: Regiones; ac: derelicta est. Responsum: Sic & macharæ conditionalis comminatio, &c. probauit Christum fuisse, pro: Sicut, &c. ex quo probamus macharæ Christum fuisse. Denique, prædicarentur, pro: prædicarentur. Item: Et vbi tunc filia Syon.

CAP. XIII.

161. Discite nunc ex abundantia erroris vestri ducatum.] Id est, interprete Rhenano, quid vos in errorem inducat. Caput hoc autem hinc incipi debere patet ex sepe dicto l. 3. adu. Marc. multo ante ea que prius allegauimus haud procul à principio, vbi iterum isdem penultimis id ipsum repetit, ad quem locum præcipua quæque distulimus. Et qui inscribitur titulus, que cum aliis ad marginem reiecimur DE SECVNDO ADVENTU CHRISTI, quippe qui ex illo errore Iudæorum vniuerſat. Imitatur B. Cypri. sepe dicto lib. 2. adu. Iud. c. 10. 13. 26. 28. 29. & 30. Legimus autem inde: prænotale, pro: prænotatos, & ex MS. os fuum.

162. Nec aspectu quidem honestus.] Ita etiam ex MS. pro: Ne sunt autem verba Auctoris, que conueniunt scriptura sequente: Annunciamus enim de illo, sicut puerulus, &c. In qua sine legas: circa filios hominum, ut hic, siue: supra, ut paulo post, siue: circa, ut MS. l. 3. adu. Marc. siue: præter, ut B. Cypri. l. 2. adu. Iud. c. 13. (vbi vide Adn. nostras n. 62.) perinde est; immo enim illa significat παρὰ, vox Græca. Legimus autem MS. hic & infra: De quo secundo aduentu Iacobi Danielis, pro: eiusdem, eo quod præciserit: apud Danielis.

163. Et homo est, & quis cognoscit illum?] Iste sepe dicto lib. infra, tum quod ita sit apud 70. tum quod similiter legat B. Cypri. l. 2. adu. Iud. c. 10. Qui eodem modo hunc locum interpretatur, sicuti Laſci etiam l. 4. c. 13. adu. Marc. Inst. virg. c. 16. & August. l. 3. contra Iudæos c. 11. Responsum autem castigauimus: Natiuitatem eius qui enarrabit, pro: enarravit. Item: verus summus sacerdos, pro: veritill. sacerdos; et Christus Iesus, pro: Christus ipſius; ac: fordidus indutus, pro: fordidus, & sum: Dei summus sacerdos, pro: summi. Item: non manifestus, pro: manifestus notatus insignibus, pro: notus.

164. quasi vilceratione quadam.] Vilceratio (vbi ad marginem adnotauit Rhenanus) distrahatur a carne, que fieri solebat, vel in sollempni sacrificio, vbi in pretere excellens alicuius.

165. & omni inhonestate.] Inhonestatem (vbi quæritur hic, tum infra l. 3. adu. Marc. Rhen. accipit pro deformitate, sicuti paulo prius honestus pro formosus. Ipra autem lib. ad scapulam quum dicit: quanti honesti viri, honoratos viros intelligi ibidem ibi adnotauit) Suppleuimus vero ex MS. Christum suum, & legimus postea: nullo modo euenissent, pro: venissent, & timus; quod, superfluum, secuti ipsam Auctorem supra sub finem cap. 11. ad quod alludit his verbis: sicuti iam prælocuti sumus.

FINIS TOMI PRIMI OPERVM Q. SEPTIMI
FLORENTIS TERTVLLIANI CAR-
thaginensis.